

**A holokausz történetének feldolgozása
a magyar és német tankönyvekben
Okulás a múltból**

Készítette: Fehér Vivien
Tanár szak
MA
Miskolci Egyetem

Témavezető: Dr. habil Ugrai János
egyetemi docens

Miskolc, 2014.

Tartalom

1	Bevezetés	3
2	A holokausztról.....	5
3	Tantervi és tankönyvi szabályozás a két országban.....	7
4	A tankönyvek – hasonlóságok és különbségek.....	12
4.1	A tankönyv	12
4.1.1	A történelem tankönyvek specifikumai.....	16
4.2	A magyar és a német tankönyvek összehasonlítása	18
4.2.1	A szövegek strukturáltsága és tipológiája, jelölések	20
4.2.2	Tartalmi egyezések és eltérések	21
4.2.3	Források – fotók, ábrázolások, illusztrációk, térképek összevetése	23
4.2.4	Térképek.....	25
4.2.5	Kapcsolat a jelennel	26
4.2.6	A holokauszt feldolgozása.....	27
4.2.7	A zsidóság története a tankönyvekben	31
5	Összegzés	33
6	Irodalomjegyzék	34
7	Mellékletek	37

1 Bevezetés

Dolgozatom azt vizsgálja, hogy a magyar és német tankönyvek miként foglalkoznak a holokauszt történetével. A második világháború eseményei a mai napig nyomot hagytak az emberekben, még ma is vannak túlélők, akik saját szavaikkal mondhatják el a történetet. A háború borzalmaihoz csatlakozik a holokauszt is, amelyet a második világháborúval együtt tárgyalnak a közoktatásban. A holokauszt témája napjaink aktuális témái közé tartozik, amelyről újságokban, internetes portálokon, régebben és újonnan megjelent könyvekben olvashatunk, TV-műsorokban hallhatunk, így elengedhetetlennek tartom a téma feldolgozásának vizsgálatát a köznevelés fő eszközében, a tankönyvben.

A tankönyv segítséget nyújt a tanulóknak a tananyagban való tájékozódásban, illetve támaszt nyújt annak elsajátításában. Éppen ezért fontos, hogy a tankönyv szövege világos, érthető, jól felépített legyen és az általa megcélzott korosztály számára megfelelő nyelvezetet, stílust használja. Az oktatásfejlesztés kiemelt fontosságú téma Magyarországon, s ebben a környező országok tankönyveinek megismerése segítséget adhat. Témámból kifolyólag dolgozatomban történelem tankönyvek összehasonlítására törekszem.

A történelem tankönyvek jelentős szerepet játszanak a közös nemzeti identitás kialakításában a múlt megismerésén keresztül, s ebből kifolyólag az egyes országok tankönyvei nem csak felépítésben, módszertanában, de esetleg tartalmukban is eltérhetnek egymástól. Az összehasonlításhoz Németországot választottam ki, tekintettel az országnak a holokauszt történetében és annak feldolgozásában játszott kiemelkedő szerepére. A németországi tankönyvi szabályozás jelentősen eltér a magyarországitól. Ebből az okból kifolyólag szűkítenem kellett a választásomat: a Berlin-Brandenburgi Régióba tartozó német fővárosban, Berlinben elfogadott tankönyvek közül választottam ki egyet, az egyik legjelentősebb kiadó, az Ernst Klett kötetét. Magyar példának a NAT szabályzatának megfelelő és a gimnáziumokban leggyakrabban választott tankönyvek mellett döntöttem, amelyek Száray Miklós és Kaposi József, illetve Dupcsik Csaba és Repárszky Ildikó művei.

Az adott tankönyvek különböző perspektívából mutathatják be a történéseket, más stílusban fogalmaznak. A holokauszt feldolgozása több nézőpontból is megközelíthető, mint például az áldozatok vagy a német lakosság szemszögéből. Ezenkívül a képi világ is eltérő lehet, amelyre szintén nagy gondot kell fordítani, hiszen a vizuális megjelenítés módja komoly hatással lehet a tanulókra.

Elemzésem célja ennek megfelelően feltárni a lehetséges eltéréseket a magyar és német történelem tankönyvekben az említett téma feldolgozásában, tárgyalásában. Céлом az is, hogy megvizsgáljam a tankönyvek módszertanában és felépítésében jelentkező eltéréseket. A megfelelő értelmezési keret érdekében ezt megelőzően részben a holokauszt oktatásban betöltött szerepének, jelentőségének, részben pedig a magyar- és németországi tankönyvi és tartalmi szabályozás legfőbb jellemzőit foglalom össze.

Előzetes feltevéseim szerint a könyvek jelentős különbségeket fognak mutatni elsősorban a két ország eltérő oktatáspolitikája és a holokauszthoz kapcsolódó múltja, ezen múlt eltérő feldolgozási stratégiái miatt.

2 A holokausztról

A téma kiválasztásakor több szempontot is figyelembe vettem. Olyan részt szerettem volna kiválasztani, amely a környező országok többségét érintette. A holokausztra esett a választásom: ahogyan azt a bevezetőben említettem meglehetősen aktuális téma és még napjainkban is találkozhatunk túlélőkkel. Emellett a történelem során egy speciális eseményről beszélhetünk.¹

Népiirtásra a történelem folyamán többször is sor került, a holokauszt mégis más, mint elődei. Olyan jellemző vonásokkal rendelkezik ez a jelenkori tömeggyilkosság, amelyek „modernnek”. Nagyon rövid idő alatt kirívó mennyiségű embert gyilkoltak meg. Az eseményeket a mindenféle spontaneitás hiánya, és az alaposan átgondolt, megfontolt tervezés is megkülönbözteti. A célja is más volt a holokausztnak. Nem egyszerűen az „ellenségtől megszabadulásról” beszélhetünk, hanem a társadalom tudatos átalakításának tervéről. A náci ideológiák szerint elképzelt tökéletes társadalmat akarták megvalósítani a genocídium felhasználásával.²

Magyarországon a történelem feldolgozása a mai napig nem sikerült, bár a teljes feldolgozásra úgy vélem sehol nem kerülhetett sor, pontosan annak kapcsán, hogy nem tudjuk teljes mértékben megérteni, hogy hogyan is következhetek be. Számtalan alkalommal szembesülünk vitákkal a téma kapcsán.

A feldolgozás iránti kezdeményezések 1990-ben vettek komoly fordulatot Magyarországon, amikor létrehozták a budapesti Holocaust Dokumentációs Központot, amelynek feladata az volt, hogy dokumentálja a történetet, tudományosan dolgozza fel és örökítse meg az áldozatok emlékét. Az oktatásban való színvonalas feldolgozás azonban még napjainkban is sok tennivalót igényel. Pedagógiai-módszertani szempontból több lépést is tettek annak az irányába, hogy a holokauszt feldolgozása eredményesebb legyen a közoktatásban, azonban a tankönyvi feldolgozás továbbra is mellőzi a történeti felelősséggel való nyílt szembenézést, bár ez nem csupán a tankönyvekre jellemző.³ Emellett azonban az utóbbi években több kiváló mű jelent meg, amelyek a zsidóság történetével is foglalkoznak hozzájárulva a holokauszt jobb megértéséhez.⁴ Németországban a történelem feldolgozása és a nemzeti identitás kérdése egybefonódott. Sokáig élt az a kérdés, hogy vajon büszke lehet-e valaki a németiségére, amelynek megszűnése körülbelül az utóbbi 10-15 évben következhetett

¹ Macgilchrist-Otto 2014: 8

² Bauman 2001: 134-137

³ Hamp 1999: 219; Kovács 2003: 92

⁴ Kovács 2003: 95

be. Az újraegyesítés előtt az NDK és NSZK közötti különbségek és ellentétek megnehezítették a történeti feldolgozást. Ezek a nehézségek az újraegyesítés utána időszak jó részét is jellemezték. Sokáig az újonnan megnyílt archívumok forrásanyagai sem kerültek komolyabb feldolgozásra. A büntudat, szorongás és szégyenérzet folyamatosan jelen volt. Az emberek szorongását a téma kapcsán jól mutatták a Berlini emlékmű kinézete körül kirobbant viták.⁵ Ezek a Németországban inkább a '90-es évekre jellemző viták Magyarországon ma is jellemzőek.

Ma már számtalan kutatás folyik a témával, a téma feldolgozásával és oktatásával kapcsolatban. 2011-ben létrejött egy német-izraeli tankönyvbizottság⁶, 2014-ben pedig sor került egy német-izraeli kooperációs projektre is.⁷ Az interneten számos kiegészítő anyag található, amely segítséget nyújt mind a tanulók, mind a tanárok számára is. Az erre irányuló kezdeményezések Magyarországon is megjelentek, de még nem beszélhetünk olyan mértékben kidolgozott koncepciókról, mint Németországban. Ugyanakkor figyelemre méltó például a Hannah Arendt Egyesület tevékenysége a holokauszt-oktatás fejlesztésére vonatkozóan.⁸

⁵ Fulbrook 2001: 312-322

⁶ (1) <http://www.gei.de/de/forschung/europa/bruchlinien/deutsch-israelische-schulbuchkommission.html> (2014. október 30.)

⁷ (2) <http://www.gei.de/de/newsletter/newsletter-februarmaerz-2014.html> (2014. október 30.)

⁸ (3) www.hae.hu (2014. december 29.)

3 Tantervi és tankönyvi szabályozás a két országban

Magyarországon a tantervi szabályozás egységes az ország egész területén. Jelenleg a 2012-es NAT (Nemzeti Alaptanterv) van érvényben, amelyhez a használt taneszközöknek, tehát a tankönyveknek is igazodniuk kell. A NAT tartalmazza a fejlesztendő területeket, kompetenciákat, pedagógiai módszereket. Ezek részletesen, évfolyamokra és iskolatípusokra lebontva a kerettantervekben jelennek meg.

A kerettantervek és oktatási programok, amelyek a NAT-ban megfogalmazottakat részletezik, a NAT-tal együtt útmutatást adnak a tankönyvíróknak és szerkesztőknek, illetve a tanításhoz szükséges segédletek, eszközök készítőinek. A vizsgakövetelményeket és az országos mérési-értékelési eszközök kidolgozói és az iskolák nevelőtestületei is ezekhez igazodnak.⁹

Magyarországon az oktatáspolitikai komoly változásokon ment keresztül az utóbbi években. A változások alapját a központosítás képezi, amellyel, hozzá kell tenni, sokan nem értenek egyet. Az oktatásügyben a rendszerváltás óta ez a legnagyobb volumenű változás. A magyar oktatási rendszerben és annak irányításában mindig is jelen volt egy alapvetően központi irányítású oktatáspolitikai és tantervi modell. A rendszerváltás után azonban egy egyedi oktatáspolitikai jött létre Magyarországon. Ennek egyedisége abban állt, hogy az iskolafenntartás az önkormányzatok felelősségévé vált, ezáltal megszűnt az állami irányítás monopóliuma. Ehhez csatlakozott a tankönyvkiadás liberalizálása. Számtalan kiadó jelentette meg könyvét több-kevesebb szakmai hozzáértéssel és gyakorlattal. Idővel azonban komoly kritika érte az önkormányzatok finanszírozási és szakmai irányítási lehetőségeit, az ezen sajátosságokból fakadó következményeket. A 2010 óta bekövetkezett változásoknak köszönhetően megnőtt a „bürokratikus kontroll”. Ami azt jelenti, hogy egyetlen felelős látszik, a szakértők és érdekcsoportok a háttérben maradnak. De ami ennél is fontosabb, hogy a helyi kezdeményezések és a civil közreműködések, amelyek idáig a megújulás képességét és a kreativitást biztosították, háttérbe szorulnak.¹⁰

A tankönyvekkel kapcsolatos változások a központosítás következményei. A 2001. évi törvény, amely a tankönyvpiac rendjéről szól, 2010-es módosítása után a tankönyvek hivatalos tankönyvjegyzékre való felkerülése folyamatosan szigorodni kezdett.¹¹ Az azóta hozott rendelkezések eredményeképp jelentősen beszűkült a tankönyvpiac.

⁹ 110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet. In: Magyar Közlöny, 2012. évi 66. szám 10647

¹⁰ Kozma 2014: 3-12

¹¹ Kaposi 2012: 62

„Az iskolák a tankönyveket a törvényi előírás értelmében kizárólag az állami tankönyvellátón keresztül rendelhetik. [...] Az iskola igazgatója a Nemzeti alaptanterv felmenő rendszerű bevezetésével érintett iskolai évfolyamokon csak kísérleti tankönyvet vagy olyan tankönyvet rendelhet, amelyiknek a tankönyvvé nyilvánítása a kerettantervi rendelet kihirdetését követően történt. Csak az előzőek hiányában választhat az iskola a tankönyvjegyzéken szereplő régi tankönyvek közül. [...] A Nemzeti alaptanterv és az új kerettantervek tartalmi és módszertani megújulásának támogatására az oktatási kormányzat – az Oktatási Fejlesztési Hivatal közreműködésével – új fejlesztésű, kísérleti közismereti tankönyveket bocsát a köznevelés rendelkezésére a 2014/2015-ös tanévtől kezdődően.”¹²

A 2012. évi CXXV. törvény (a tankönyvpiac rendjéről szóló 2001. évi XXXVII. törvény módosításáról) értelmében:

„Tankönyvként az a nyomtatott formában megjelent vagy elektronikus adathordozón rögzített könyv hozható forgalomba, amelyet miniszteri rendeletben meghatározott eljárás keretében

a) tankönyvvé nyilvánítottak továbbá felvettek a hivatalos tankönyvjegyzékbe vagy

b) az oktatásért felelős miniszter nyilvános pályázati eljárás keretében meghatározott évfolyam, műveltségi terület, tantárgy vonatkozásában kiválasztott és ennek alapján a hivatalos tankönyvjegyzékbe történő felvételéről döntött. [...]

A hivatal elkészíti a tankönyvek hivatalos jegyzékét, és közzéteszi azt az oktatásért felelős miniszter által vezetett minisztérium honlapján, továbbá gondoskodik a jegyzék folyamatos felülvizsgálatáról és frissítéséről. [...]

Az oktatásért felelős miniszter - a Tankönyves Vállalkozók Országos Testülete véleményének kikérésével - meghatározza azt az összeghatárt, amelynél magasabb fogyasztói ár (a továbbiakban: árkorlát) alkalmazása esetén a tankönyv nem kerülhet fel a tankönyvjegyzékre. [...]

Amennyiben a tankönyvek hivatalos jegyzékén a 4. § (3) bekezdés szerint tankönyvek szerepelnek, az iskola a tankönyvrendelés során az iskolai helyi tanterv adott tantárgyához ezek közül választ. [...]

[...] tartós használatra készült tankönyv az a tankönyv, amely tartalma és kivitele alapján alkalmas arra, hogy a tanulók több tanévben használják, feltéve, hogy a kiadó a tankönyvvé nyilvánítási eljárásban vállalja - atlasz esetén legalább három évre, tankönyv, szöveggyűjtemény, szótár, kislexikon esetén legalább öt évre - a tankönyv változatlan kiadását.”¹³

Ezek az újítások kiváltották a tanárok, illetve a kiadók felháborodását. A kiadók negatív hozzáállását többek között a Mozaik Kiadó által a tankönyvellátásért felelős miniszteri biztoshoz írt nyílt levele is alátámasztja. A levél tartalmazza többek között, hogy a kiadó szerint

¹²(4)http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatas/tankonyv/EMMI_tajekoztatas_2014evi_tankonyvrendeles.pdf (2014. október 17.)

¹³ 2012. évi CXXV. törvény. In: Magyar Közlöny 2012. évi 99. szám. 14265-14268

az „államosítás” negatívan befolyásolhatja a diákok jövőjét és fejlődését, ugyanis a gyors intézkedések, illetve a piac beszűkítése a minőség rovására megy. A nyílt levél szerint a törvény sérti az uniós versenyjogot, szabályokat és alapelveket.¹⁴

Több tankönyv kivonásával kapcsolatban is vannak ellenérzések. Az előzetes benyomások alapján a kísérleti tankönyvek még fejlesztésre szorulnak, ezzel szemben több olyan könyvet is kivontak, amelyek minőségileg és tartalmilag is jól használhatóak voltak a közoktatásban.¹⁵ Feltehetően emiatt is lett egy 2013-as felmérés eredménye, hogy a tankönyvi szakértők és a tankönyvkiadói szerkesztők körében a többség úgy véli, hogy a tankönyvi akkreditáció még változtatásokra szorul.

A jelenlegi tankönyvi akkreditációs rendszer a szakértői véleményezésre épül, amely azonban nem terjed ki a tankönyv gyakorlati alkalmazására. Az ezzel kapcsolatos felmérésen a megkérdezettek többsége az akkreditációs folyamatban szétválasztaná az értékelést és a döntés meghozatalát. Amennyiben a döntés meghozatala egy bizottság kezébe kerülne, a legcélravezetőbbnek azt tartanák, ha a tagok között pedagógiai szakemberek és gyakorló pedagógusok is lennének. Emellett pedig a minél objektívebb tankönyv-értékeléseket és kutatásokat is szükségesnek tartanák.¹⁶

A fentiek alapján elmondható, hogy a jelenlegi állapotok szerint az intézkedések és a NAT-ban megfogalmazottak között ellentmondás van: a nevelési-oktatási folyamat során figyelembe kell venni a tanulók sokszínűségét, amely differenciált tanítási módszereket igényel.¹⁷ A tankönyvi szabályozásokkal kapcsolatban ezáltal felmerül a kérdés, hogy ha beszűkítjük a tankönyvpiacot, azaz a választható tankönyvek számát lecsökkentjük, akkor a továbbra is használható tankönyvek mennyire teszik lehetővé a differenciált oktatást.

Ezzel szemben a 16 tartományból álló Németországban nem létezik állami szinten egységes tantervi szabályozás. Az oktatásügy a tartományok belügye. A tantervi és tankönyvi szabályozások tartományonként eltérőek. Minden egyes tartomány, így Berlin, illetve a Berlin-Brandenburgi Régió is saját tantervvel rendelkezik. Ezek a tantervek a magyarhoz hasonlóan tantárgyanként tanévekre lebontva meghatározzák a fejlesztendő területeket, kompetenciákat, magát a megtanítandó tartalmat és a hozzátartozó követelményeket. Általában feltüntetik, vagy ajánlás formájában megjelenítik a téma feldolgozásához szükséges óraszámot, illetve pedagógiai és módszertani javaslatokat tesznek.

¹⁴ (5)<http://www.mozaik.info.hu/Homepage/Mozaportal/MPnyiltlevel.php> (2014. október 24.)

¹⁵ (6)<http://tte.hu/tte/tte-a-mediaban/8006-miklosi-laszlo-az-inforadioban-a-tankoenyvekr> (2014. november 1.)

¹⁶ Kerber – Kojanitz – Meixner 2014: 19.; 32

¹⁷ 110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet. In: Magyar Közlöny 2012. éve 66. szám. 10644

Az iskolákban csak az adott tartományi minisztérium által jóváhagyott taneszközök használhatóak, amely a tankönyvek elfogadtatására egy bizottságot jelöl ki. Ennek a bizottságnak a tagjai gyakorló tanárok, illetve felsőoktatási szakértők, akiknek a személye azonban nem nyilvános. Egy könyvet jóváhagyhatnak, de azt a későbbiekben vissza is vonhatják, ha az a továbbiakban nem felel meg a szakmai, didaktikai és pedagógiai követelményeknek. Másik fontos tényező a tankönyvi jóváhagyásoknál a szülők véleménye. Ha a szülők, valamelyik tankönyvet nem találják megfelelőnek, akkor kezdeményezhetik annak ellenőrzését. Magának az engedélyezésnek az eljárása tartományonként változó, de mindenütt erősen szabályozott.

A különböző tantervek következtében több kiadó is működik, így a piacon számtalan mennyiségű tankönyv (40 000 db) közül tudnak a tanárok választani. A kiadók közül mégis kiemelhetünk hármat, amelyek a németországi könyvpiac 90 %-át uralják, ezek az Ernst Klett, Cornelsen és a Westermann. Az általam kiválasztott tankönyv megrendelésénél is szembetűnő volt a tartományi eltérés. A kiadó honlapján tartományonként lehetett kiválasztani a megrendelni kívánt könyvet.¹⁸

A jövőre nézve Németország tervei között szerepel az oktatáspolitikai egységesítése, amelynek okai az uniós oktatási törekvések, a gazdaság és munkaerőpiac elvárásai, illetve a szülők és tanulók megváltozott igényei. Ez azonban feltehetően távolról sem jelent a magyarországival összemérhető szigorú központosítást.¹⁹

A holokausz feldolgozására és ismertetésére történelemórákon a gimnáziumokban Magyarországon a 12. évfolyamban, Németországban a 10. évfolyamban kerül sor. A történelemtanítás során fejlesztendő területekről és kompetenciákról a magyar és német kerettanterv ide vonatkozó részében megközelítőleg ugyanazokat írják le. Azonban mégis akad különbség a kettő között. A magyar oldalon erősen hangsúlyozzák a nemzeti azonosságtudatot és a hazafias nevelést, amelyről a német oldalon lényegében nem esik szó. A német kerettantervben viszont a tanulási stratégiák és módszerek fejlesztése, a megszerzett ismeretek alkalmazása került a középpontba.

Különbséget mutat az órakeret meghatározása is. A magyar gimnáziumokban a második világháború témakörének feldolgozására, amelybe a holokausz tartozik, az órakeret 15. Az előírt tartalmak pedig a tantárgyak számára rendelkezésre álló időkeret 90 %-át fedik le. Ezzel

¹⁸ (7)<http://www.klett.de/> (2014. október 16.)

¹⁹(8)http://www.oktatas.hu/kozneveles/projektek/tamop311_2szakasz/projekthirek/nemet_tankonyvi_akkreditacio (2014. október 16.)

szemben a német kerettantervben prezentált témakörök a tanítás kb. 60%-át fedik le, és az egyes témakörökhöz nem adnak meg órakeretet.

A teljesítmény értékelése is eltér. Mind a két évfolyamban egy tanulmányi rész lezárására készülnek a tanulók, amely Magyarországon az érettségi vizsgát jelenti, amely központi és egységes az egész ország területén, és a gimnázium általában 4 évének (kivétel: nyelvi osztály, hatosztályos gimnázium, stb.) a lezárását jelenti.

Németországban a 9-10. év lezárására kerül sor, amelyet a 7-8. év lezárása előzött meg. Tehát ezekre a „lezárásokra”, jobban mondva felmérésekre minden második évben kerül sor, amelyeken azokat a képességeit és készségeit mérik fel a tanulóknak, amelyeket az aktuális iskolaformában (itt: gimnázium) el kellett sajátítaniuk.²⁰

²⁰ Kerettanterv a gimnáziumok 9-12. évfolyama számára.; Rahmenplan für die Sekundarstufe I: Jahrgangsstufe 7-10. Geschichte. Berlin, 2006. 5-40. o.

4 A tankönyvek – hasonlóságok és különbségek

4.1 A tankönyv

A tankönyv a közoktatás egyik legfontosabb eszköze, ugyanakkor a történelem szempontjából is fontos dokumentumnak tekinthető, mivel az adott kor társadalmi ideológiáit, fejlettségi, gazdasági szintjét tükrözi.²¹ Több definíciója is megszületett a tankönyvnek, amelyek közül az egyik Dr. Karlovitz János által megfogalmazott változatot:

„A tankönyv az oktatás (a tanulás és tanítás, az önképzés) kiemelkedően fontos, évszázadok óta használt, napjainkban is legelterjedtebb, leghozzáférhetőbb eszköze, amely oktatási intézmények és tantárgyak tanterveiben meghatározott ismeretanyagot közvetít didaktikai feldolgozásban, világos, célszerű (a tanulók fejlettségi szintjének megfelelő) kommunikációval; az ismeretnyújtás mellett készségeket, képességet is fejleszt, nevelési feladatokat is megvalósít. Formai-kivitelezési tekintetben többnyire nyomtatott könyv, illetve több tagból álló tankönyvcsalád, ám mind gyakoribbak az audiovizuális elemekkel kiegészített könyvek, illetve az elektronikus információhordozók (számítógépes floppylemezek, CD-ROM-ok, interneten megjelenő tananyagok). Jogi értelemben a tankönyv védelem alá eső alkotás, más megközelítésben az a könyv (elektronikus médium) védett, amelyet az adott országban (régióban) illetékes „elfogadó” (minisztérium, bizottság, iskolafenntartó, iskolai tantestület stb.) tankönyvként jóváhagy, iskolai használatra bevezet.”²²

A fogalomhoz hozzá kell tenni, hogy napjainkban már nemigen használnak floppylemezeket, inkább DVD-lemezeket vagy egyéb elektronikus információhordozókat alkalmaznak.

A tankönyvek ugyanakkor egy eszközként is felfoghatóak, amelyek a mindenkori oktatási viszonyok tükörképét mutatják. A fenti definíció meglehetősen találó, mégis folyamatos tankönyv-definíció problémával küzdünk. Tágabb értelmezésben ugyanis minden olyan könyvet tekinthetünk tankönyvnek, amelyet felhasználnak az oktatásban, szűkebb értelemben pedig inkább csak a kifejezetten az oktatás számára készített könyvek tekinthetők annak.²³

A tankönyvek egyik legalapvetőbb feladata az információk közvetítése, főként a tanulók felé. Az információk sokféle tartalmúak lehetnek, és különböző módon lehet őket megfogalmazni. A tankönyvek feladata nem csupán ezen információk leközlése, hanem az is,

²¹ Karlovitz 2001: 15; Markova 2010: 80; Kovács 2000: 1

²² Karlovitz 2000

²³ Kaposi 2012: 68

hogy a tanulókat gondolkodásra készítsék. A jó tankönyvnek segítenie kell a tanulókat arra, hogy önállóan képesek legyenek megérteni egy-egy témát, illetve, hogy fel tudjanak fedezni összefüggéseket, következményeket, a problémákat meg tudják oldani.

A könyvben szereplő információknak emellett érthetőnek, logikusan megfogalmazottnak kell lenni és a gyerekek által is ismert szókincset kell tartalmazni. Fontos, hogy a közölt információk mennyisége ne legyen sem túl kevés, sem megterhelő. Ezenkívül igazodniuk kell valamelyest az aktuális tudományos eredményekhez is, ami a mai rendkívül gyors információáramlás közepette nem mindig valósítható meg, de mindig törekedni kell rá. A tankönyv felépítésének logikusnak kell lenni és a tananyagoknak valamilyen folytonosságot kell mutatniuk, ami a történelemtanításnál meglehetősen fontos. Itt azonban nem feltétlenül a kronologikus sorrendre kell gondolnunk, bár a mai történelem tankönyvek főként ezt az elvet követik.

A könyvek transzformációs szerepe azt a célt szolgálja, hogy a tanulók a megszerzett ismereteket a gyakorlatban alkalmazni tudják, illetve, hogy bizonyos információkat a gyakorlaton keresztül tanuljanak meg. Ilyen feladatok a történelem oktatásánál többek között a kérdések, térképek elemzése, vaktérkép, forráselemzés, karikatúrák.

A nevelési szerepkör a korábbiakkal ellentétben ma már elsősorban nem politikai jellegű. A könyvek és itt újra kiemelném a történelemkönyveket, olyan erkölcsi szabályokra, normákra, szociális viselkedésre nevelnek, amelyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy az ember a társadalom hasznos tagjává váljon. Fejlesztik a tanulók kreativitását, érzelmi képességeiket és jobb esetben motiváló hatásúak. Nevelnek az önálló, logikus gondolkodásra az által, hogy mintákat és példákat szolgáltatnak.

Az irányító szerepe a tankönyveknek azt foglalja magába, hogy irányt mutatnak és segítenek tájékozódni a tananyagban a tanulók és a tanárok számára. A tankönyvek funkciója még, hogy önálló ismeretszerzésre ösztönözzék használóját, illetve oktatásügyi dokumentumoknak is tekinthetőek.²⁴

A tanuló számára a tankönyv szövege barátságos, motiváló, érdeklődést felkeltő vagy nehéz, érthetetlen, elriasztó is lehet. A tankönyvi szövegek elsődleges kritikája, hogy a tanulók számára érthető legyen. Több ponton kell kapcsolódnia a tanulók meglévő ismereteihez az eredményesebb tanulás érdekében. Érdekesnek és lényeglátónak kell lennie a tanulók motiválásához.²⁵ Figyelembe kell venni a szövegek megfogalmazásánál, hogy melyik korosztály, célcsoport számára készül az adott könyv. Fel kell mérni, hogy mi az a szóhasználat,

²⁴ Karlovitz 2001: 75-86

²⁵ Kaposi 2012: 68

amely érthető a tanulók számára, ugyanakkor fokozatosan fejlesztenie kell a gyerekek szókincsét. Itt azonban jelezni kell, hogy a szövegnyelvészeti szempontok szerves részét képezik a tankönyvek felépítésének, elemzésének, dolgozatomban nem fogok rájuk kitérni. Új fogalmak esetén kellőképpen meg kell azokat magyarázni.

A tankönyvekben különböző szövegtípusokat alkalmaznak, amelyek közül a leggyakoribbak:

- a) *elbeszélő* – amely leginkább a történelemkönyvekre vagy olvasókönyvekre jellemző,
- b) *leíró* – valaminek a leírására, bemutatására alkalmas,
- c) *magyarázó* – amely valamit értelmez, megmagyaráz,
- d) *vegyes* – az előbbiek kombinálása,
- e) *munkáltató* – kérdésekkel, feladatokkal kiegészített szöveg, amelyek a tanulót reakcióra készítetik és visszajelzést adnak,
- f) *sűrítő* – számos információ, adat, kép, ábra felhalmozása.

Az a legcélravezetőbb, ha egy tankönyv minden típust alkalmaz, így nem válik monotonná és fejlesztően fog hatni, bár az éppen tárgyalt téma is befolyásolja azt, hogy mely típus túlsúlya az ideális. Noha a történelemkönyvekben az elbeszélő szövegtípus van többségben, a többi típusra is találhatunk példákat.

A szövegtípusok mellett fokozottan oda kell figyelni a helyesírássra, hiszen a tanulók helyesírása jórészt a tankönyvek olvasása közben fejlődik.

A vizuális elemek különféle lehetnek – kép, ábra, illusztráció, fénykép – és különböző funkciókkal rendelkeznek. Az *élethű fényképek*, *ábrázolások* bemutatnak, megmutatnak valamit és magyarázat híján a tanulók gondolkodását indíthatják be. Az *ábrák* valaminek a lényegét igyekeznek kiemelni. A történelemnél ilyenek a térképek például egy háborúról. Az *illusztrációk* három válfaja jelenik meg leggyakrabban. Lehetnek hangulatkeltők, érzelemközvetítők, mint például a karikatúrák. Szolgálhatnak díszítésre, illetve lehetnek motiváló hatásúak, mint a színes kezdőbetűk.

A könyvekben megjelennek még egyéb nonfiguratív jelek, illetve nonverbális ábrák, amelyek szöveg nélkül is világos információkat hordoznak magukban, ilyenek például a különböző feladattípusok jelei (ceruza, könyv, stb.).

A vizuális elemek nemcsak az érdeklődést kelthetik fel, motiválhatnak, hanem a tanítás differenciálását is elősegítik, ugyanis a vizuálisan könnyebben tanulók számára ezek az elemek segítséget jelentenek. Ez persze csak akkor igaz, ha a szöveg és a vizuális ábrázolások között összhang van arányaiban, stílusban, formailag és tartalmilag is. Tehát például egy ellentétes

szöveg-kép kombináció nem túl célravezető.²⁶ Ez a szempont azért kiemelkedő fontosságú, mert a mai tanulók sokkal érzékenyebbek a vizuális impulzusokra, így egy-egy vizuális megjelenítés hatásosabb lehet egy-egy szövegnél. Ennél fogva a tudatos elhelyezésnek, szerkesztésnek is fontos szerepe van.²⁷

A tankönyvek minőségi megítélésének 5 alapelvét az 1989-es nemzetközi konferencián fogalmazták meg, amelyek a következők:

„1. Tudományos megfelelés. A tankönyv megállapításai nem tartalmazhatnak tévedéseket. A tankönyvek ne pusztán ismereteket közvetítsenek, hanem az ezen ismeretekhez való hozzájutás lehetőségeit, az illető tudomány megismerési mechanizmusának útját, érvrendszerét, módszereit, technikáit stb.

2. Didaktikai standardok. A tankönyv szerzője tegye nyilvánvalóvá didaktikai, (tanulásméleti, tanításmódszertani) koncepcióját, segítendő ezzel a tankönyvet használó kliensek (tanárok és szülők) választását. A tankönyv feleljen meg a tanulók életkori, pszichikus sajátosságainak, értelmi és lelki fejlettségi szintjének, legyen életszerű, élet közeli. A tankönyv; mind tartalmában, mind a külső megformálásban a tanulók érdekeit tartsa szem előtt. A tankönyvben ne tengjen túl a szöveg, hanem a didaktikai apparátus terjedelme (képek, ábrák, a tanulást segítő jegyzetek, kérdések, feladatok stb.) közel akkora legyen, mint a szerzői magyarázó szöveg. A tankönyv kerülje az “egyetlen igazság” hirdetését, ennek érdekében mind a szövegre, mind a képi anyagra a multiperspektivikus megközelítés, a sokféleség legyen jellemző. A kérdések haladják meg a puszta reprodukció szintjét, és ösztönözzenek a gondolkodás magasabb műveleteire is (elemzés, összehasonlítás, értékelés stb.)

3. Előítélet-mentesség. A tankönyvek nem tartalmazhatnak olyan előítéleteket, sztereotípiákat, ellenségképeket, amelyek esetleg hamis általánosításokra, rasszizmusra, agresszióra, vallási és etnikai türelmetlenségre készítetnek. Ne csak a szöveg, hanem a képek se legyenek a sztereotípiák és előítéletek közvetítésének eszközei.

4. Transzparencia. Azért, hogy a tankönyvek ne lehessenek a manipuláció eszközei, kívánatos, hogy a tankönyvszerzők tisztázzák, tegyék egyértelművé szerzői koncepciójuk meghatározó összetevőit (tudományelméleti, filozófiai, neveléstudományi pozíciójuk, a tananyagválogatás szempontjai, a felhasznált szakirodalom stb.)

5. Megfelelő képretorika. A tankönyv vegye figyelembe a modern kor, és ezáltal a tanulók megváltozott vizuális kultúráját, szokásait. A szöveges tankönyvi részeket egészítse ki változatos kép- és ábraanyag. A képek haladják meg a puszta dekoratív, illusztratív funkciót.”²⁸

²⁶ Karlovitz 2001: 106-113; Markova 2010: 81-83

²⁷ Kaposi 2012: 65

²⁸ Dárdai 2001: 58

Két különböző ország tankönyvének az összehasonlítása nem egyszerű feladat, ugyanis nincsenek nemzetközileg egységesen elfogadott standardok, illetve tankönyv-elmélet.²⁹ Az ilyen jellegű összehasonlításokra mégis szükség van. A tankönyvek az átörökíteni kívánt normák és tudás mellett a politikai és társadalmi viszonyokat is tükrözik, így ezáltal hozzájárulnak az interkulturális megismeréshez és megértéshez. Az utóbbi évtizedekben megjelenő szélsőséges nacionalizmus, agresszió, intolerancia és idegengyűlölet új formái elleni „küzdelemben” segítséget nyújthatnának a viszonylag közös nevelési elveken alapuló tankönyvek (elsősorban történelem tankönyvek). A közös „termékek” létrehozásához azonban szükség van a kölcsönös tájékozódásra egymás oktatási rendszeréről. Ilyen jellegű összefogásra volt már kísérlet, azonban többen is azzal indokolták ellenzésüket, hogy az országok oktatáspolitikái nagyon eltérőek. Ennek ellenére a jövőben érdemes szem előtt tartani a tankönyvkutatási együttműködés fontosságát a nemzetközi dimenziókban.³⁰

4.1.1 A történelem tankönyvek specifikumai

A történelem tankönyvek esetében különösen fontos a tárgyi tévedésektől mentes, objektív tananyag. A tanárok között sokan vannak, akik a szakirodalmak, folyóiratok ismeretében korrigálni tudják a tankönyvek esetleges tévedéseit, de vannak olyanok is, akik minden tankönyvben szereplő tartalmat kritika nélkül megtanítanak.³¹ Fontos, hogy a gyerekek megtanulják kritikusan kezelni a tartalmakat és elmondottakat. Meg kell érteniük, hogy a történelemről alkotott képünk mindig összefügg a jelenkori viszonyokkal és kérdésekkel. Ehhez azonban egy reflektív történelemszemlélet kialakítása szükséges.

Meg kell tanulniuk a tanulóknak továbbá, hogy ugyanarról az eseményről többféle helytálló vélemény és szemléletmód is létezik. Ennek a történelmi gondolkodásnak a kialakításához, fejlesztéséhez speciális módszertani megoldásokra van szükség. Ilyen például a kutatásalapú tanulás. Ehhez persze nem elég a megfelelő tanárok képzése. A tankönyvek jelentős szerepet játszanak ebben a folyamatban például a megfelelő feladatok felvonultatásával, vagy esetleg egymásnak ellentmondó források elemeztesével.³²

²⁹ Kaposi 2012: 66

³⁰ Kurtán 2000: 621-623

³¹ Nagy 2011: 93

³² Kojanitz 2013: 29; 40; 45-46

A történelem tankönyvek másik fontos feladata, hogy megtalálják a történeti események tanításánál a megfelelő arányokat, hiszen vannak események, amelyek egy nemzet számára kiemelkedő jelentőségűek, ugyanakkor a történelem egészét tekintve apró esemény.³³

A történelem tankönyveknek továbbá lehetővé kell tenniük a tárgyilagos történelemoktatást, hiszen a tanulóknak biztosítani kell azt a lehetőséget, hogy minden egyes történeti eseményről megalkossák saját véleményüket. Fontos, hogy amit a tanárok elmondanak, illetve amik a tankönyvekben állnak, objektívak és tárgyilagosak legyenek. El kell választani egymástól a tényeket és értékeléseket, a történeti igazságot kell szem előtt tartani. A vitatott kérdésekben lehetőség szerint be kell mutatni a különböző álláspontokat.³⁴

³³ Nagy 2011: 94

³⁴ (9) <http://www.tte.hu/tte/allasfoglalasok/6888-allasfoglalas-a-targyilagos-tortenelemtanitasrol> (2014.november 1.)

4.2 A magyar és a német tankönyvek összehasonlítása

A következőkben elemzem és összehasonlítom Száray Miklós és Kaposi József Történelem IV.³⁵, Dupcsik Csaba és Repárszky Ildikó Történelem IV.³⁶ című műveinek, illetve a Geschichte und Geschehen³⁷ című német történelem tankönyvnek a dolgozatom témájára vonatkozó részeit.

A tankönyvek már küllemre is eltérnek egymástól. Az egyik magyar történelemkönyv borítóján³⁸ látható egy „Forrásközpontú történelem” felirat, alatta a két szerző neve, Száray Miklós és Kaposi József, a könyv címe, **Történelem IV.** (a továbbiakban 1. Történelem IV.), és a célcsoport (középiskolák, 12. évfolyam). A borító kb. kétharmad részén a www.hundidac.hu internetes oldal valószínűleg 2007-es verziójából kimásolt kép látható. Az oldal alján van megnevezve a kiadó (Nemzeti Tankönyvkiadó – jelenleg Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó). A hátoldalon „Tevékenységek központú történelemtanítás” felirat található, alatta az előszóból kiragadott gondolatok rövid könyvismertetőként, néhány adat a könyvről, illetve az első három kötet képe.

A másik magyar történelem tankönyv borítóján³⁹ a Központi Vásárcsarnok látható. Felül olvasható a könyv címe, **Történelem IV.** (a továbbiakban 2. Történelem IV.), illetve a szerzők, Dupcsik Csaba és Repárszky Ildikó, a célcsoport (középiskolák számára) és a kiadó (Műszaki Kiadó). A hátoldalon a sorozat tagjai és a kiadó adatai láthatóak.

A német tankönyv borítójának⁴⁰ a közepén a címe látható, **Geschichte und Geschehen** (Történet/Történelem és történés), illetve közvetlenül felette egy idővonal 1945-től 2010-ig, amely a hátoldalon kezdődik 1917-nél. A cím felett a berlini falról, alatta német katonákról található egy-egy kép. A könyv legalján a kiadó emblémája van (Klett Verlag). A hátoldalon csak az említett idővonal van.

Száray Miklós és Kaposi József művében az előszó a tartalom után és közvetlenül az első lecke előtt található. Az előszó magyarázza a kötet újszerűségét, tehát leírja, hogy a kötet forrásközpontú, amely lehetőséget biztosít a tanulói tevékenységre épülő történelemtanításra. A központba a tantervi követelményekre és az érettségire való felkészítést, illetve felkészülést állítja. Ezt követően sor kerül a változtatások konkretizálására. A hagyományos tankönyvi szöveget drasztikusan lecsökkentették, amely leckénként kb. másfél oldalas szöveget jelent,

³⁵ Száray – Kaposi 2006: 3-5; 76-81; 128-132; 269-272

³⁶ Dupcsik – Repárszky 2012: 3-9; 39-44; 49-54; 134-139; 291-304; 312-329

³⁷ Sauer 2011: 3-58; 62-68

³⁸ ld. 1. sz. melléklet

³⁹ ld. 2. sz. melléklet

⁴⁰ ld. 3. sz. melléklet

illetve maguknak a leckéknek a számát is csökkentették 20%-kal. Ennek köszönhetően a politikatörténet túlsúlyának csökkentése érdekében új tartalmak is bekerülhetnek a tananyagba. Az V. nagy egység a politikatörténetet emeli ki, amely segít az érettségi követelményekre felkészülni. A szöveg kitér a források nagy számban való megjelenésére, illetve a leckék hármas tagozódására (tankönyvi szöveg; források, ábrák, térképek; nézőpontok), amely szintén új megoldás, majd a végén a jelmagyarázat található.

A tankönyv vonatkozó része egy általánosan megfogalmazott szöveg, amely összefoglalja a szerzői koncepciókat.

Dupcsik Csaba és Repárszky Ildikó könyvében az előszó a tartalom után következik, nem tartozik hozzá jelmagyarázat és az első lecke követi. Tartalmazza a szerzői koncepciókat, leírja, hogy a tankönyv megírásakor fontos volt, hogy egy sorozat befejező részéről van szó, ugyanakkor a szerzők szerettek volna igazodni az aktuális változásokhoz, hogy a tanulók segítségére lehessen a könyv többek között az érettségire való felkészülésben. Fontos szempont volt a megírásakor a jelen jobb megértésének segítése, a történeti kutatások legújabb eredményeinek felhasználása, illetve a kortárs nézőpontok bemutatása. A tananyag elrendezését a kronologikus és tematikus tárgyalási módok ötvöztetésével oldották meg.

A ***Geschichte und Geschehen*** című tankönyvnek 6 szerzője van. Az előszó helyett itt egy bevezetést találunk a tartalom előtt. A szöveg utal az előző kötetek koncepciójával való azonosságra. Leírja, hogy a képek, ábrák, térképek és egyéb vizuális elemek segítik a tanulót, hogy konkrét elképzelései legyenek a múltból, hogy jobban megértsék a történeti eseményeket, és hogy ezeket „szakértelemmel” tudják bírálni. A sorozat utolsó kötet középpontjában a 20. század döntő történeti eseményei állnak és kitér a 21. századra is. Ezután néhány példát olvashatunk arról, hogy a tanuló mit fog összevetni, mit ismer majd meg, illetve, hogy mivel fog foglalkozni a tanév során. A könyvhöz tartozó CD-t is ismerteti és felhívja a figyelmet a kiadó honlapján található kiegészítő tartalmakra. Végül a szerzők sok sikert kívánnak a tanulónak a történelem megismeréséhez.

A szöveg tulajdonképpen egy levél a tanulókhöz nemcsak tartalmi, de formailag is. Szinte minden mondatban személyesen megszólítja a tanulókat (pl. „Kedves tanuló”; „Megtudhatod, hogy...”; stb.)

A könyvek tartalmi felosztása is eltérő. A magyar 5, illetve 9 míg a német könyv 3 fő egységre van felosztva. Az 1. Történelem IV. 48 számozott, a 2. Történelem IV. 53 számozatlan, a Geschichte und Geschehen 50 számozatlan leckéből áll. Fontos eltérés, hogy a német könyvben lévő 50 leckéből 3 fakultatív, 5 módszertani segítséget nyújtó („*Methodentraining*”), 3 ismétlő és összefoglaló („*Wiederholen und Anwenden*”), illetve 3

olyan lecke, amely a későbbi időkben keletkezett megemlékezési módokat mutatja be („*Geschichte erinnert und gedeutet*”). Az utóbbi két lecketípusból egy-egy található minden nagy egység végén. A magyar könyvekben hasonló jellegű a végükön található időrendi táblázat, amely 1914-től 2007-ig, illetve 2008-ig összefoglalja a legfontosabb eseményeket. Ez a táblázat viszont a német könyv elején található idővonallal is összehasonlítható, amely 1930-tól 2007-ig mutatja a legfontosabb eseményeket, néhány képpel illusztrálva. Az információk mennyisége alapján azonban mégis az összefoglalással tekinthetjük egyenértékűnek az időrendi táblázatot. Mindhárom könyv bizonyos mértékben elkülöníti a magyar, illetve német és az egyetemes történelmet. Fogalomtár viszont csak a Dupcsik-Repárszky-páros művében van.

Az előszónál említett jelmagyarázat a német könyvben a tartalom részét képezi. Itt nem csak a tankönyvi jelek, de a fent leírt lecketípusok is bemutatásra kerülnek.

4.2.1 A szövegek strukturáltsága és tipológiája, jelölések

A tankönyvi szöveg az 1. Történelem IV-ben általában másfél, a 2. Történelem IV-ben általában 3-5 oldal, a német könyvben 2-3 oldal. Az 1. Történelem IV-ben az oldal teljes szélességét elfoglaló szövegekről van szó, amelyek 2 hasámban vannak elhelyezve, a 2. Történelem IV-ben az oldalak kb. kétharmadát foglalja el a szöveg, a *Geschichte und Geschehen*-ben egy hasámban, az oldal szélességének kb. egyharmad részét elfoglalóak a szövegek.

A fő egységek kezdetét eltérő módon jelölik a könyvekben. Az 1. Történelem IV-ben római számmal, szürkés-kékes háttérrel és nagyobb betűtípussal jelölik az oldal tetején. A 2. Történelem IV-ben nagyobb betűtípussal és sötétzöld színnel jelölik. A németben egy kétoldalas „jelzés” található. Ezen szerepel pirossal kiemelve a száma és a címe a fő egységnek, egy rövid, pár soros bevezetés, illetve kérdések a témához, amelyeket a feldolgozás során válaszolhat majd meg a tanuló, egy térkép, idővonal a fő eseményekkel, ábrázolások és képek a témához kapcsolódóan.

Az alcímek a magyar tankönyvekben végig nagybetűvel, zöld színnel és félkövér formázással, illetve félkövér formázással és nagyobb betűtípussal vannak kijelölve. A legfontosabb fogalmakat, neveket, évszámokat, kijelentéseket és szókapcsolatokat félkövér formázással emelték ki, amelyek összeolvasva a 2. Történelem IV-ben a tananyag tömör vázát adják. A források az 1. Történelem IV-ben idézőjelbe téve, egy hasámban, számozva (leckénként újrakezdődő számozás) jelennek meg. A 2. Történelem IV-ben zöld színnel, egy hasámban, alattuk kérdésekkel láthatóak. Az előbbi könyv többségében tompa színeket használ, leggyakoribb kiemelő színe a zöld, az utóbbi a fekete, fehér és zöld színeket használja

A német könyvben az alcímek félkövér formázással jelennek meg. A magyarral ellentétben a szöveg belsejében nincs semmi kiemelve az új fogalmak kivételével. Ezeket piros színnel jelölik, és egy sorban velük oldalt (a fennmaradt 1/3 részben) található a magyarázatuk. A források nincsenek idézőjelbe téve és többnyire 3 hasámban, számozva (*Quelle*: Q1, Q2, stb.; a számozás leckénként újrakezdődik) jelennek meg az oldalakon. A térképeket, illetve ábrázolásokat szintén számozva jelölik (*Darstellung*: D1, D2, stb.; szintén újrakezdődő számozás). A tankönyv élénk színeket használ, leggyakoribb kiemelő színe a piros.

Mindhárom könyvben az oldal felső sarkában az aktuális fő egység címe olvasható, illetve a 2. Történelem IV-ben a páratlan oldalakon az aktuális alcím olvasható. A német könyvben a felső részt elválasztó csík egy idővonal, amin az aktuális időszakot jelölték be. A ***Geschichte und Geschehen*** című műben a korábban leírt eltérő lecketípusok („*Methodentraining; Geschichte erinnert und gedeutet; Wiederholen und Anwenden*”) különböző színű lapokkal, sárgával, zölddel és halványpirossal vannak megkülönböztetve.

4.2.2 Tartalmi egyezések és eltérések

A holokauszt témáját a könyvek konkrétan egy-egy fejezetben tárgyalják, de a szorosan kapcsolódó előzmények és események más fejezetekben is megjelennek. Az 1. Történelem IV-ben nincs külön önálló fejezet szentelve a témának, csupán az egyik, konkrétan a 23. „A második világháború jellegzetességei és borzalmai” című fejezet egyik alfejezete, „Népirtások – A Holokauszt” címmel.

A 2. Történelem IV-ben „Népirtás a második világháborúban” című lecke szól a holokausztról, illetve a holokauszthoz hasonló eseményekről (pl. szibériai és közép-ázsiai kényszermunkatáborok).

A német tankönyvben a „Shoa – der Völkermord an den Juden” (Soá – zsidók elleni népirtás) című lecke taglalja a holokauszt témáját, amelyet egy bevezető gondolattal és egy kérdéssel kezd el.

A tartalmi különbségek részletes bemutatása a mellékelt táblázatokban tekinthető meg.⁴¹A táblázatokból látható, hogy több tartalmi eltérés is van a három könyv tankönyvi szövege között. A kezdetek kifejtésére, hogy ki számított zsidónak, hogy már 1933-tól kezdve milyen terror, jogfosztás és kirekesztés érintette a zsidókat Németországban, csak a német tankönyvben és a 2. Történelem IV-ben kerül sor. Ugyanígy a nyilvánosságra vonatkozó

⁴¹ ld. 1-3. táblázat

információkról, arról, hogy hogyan kezelték az emberek a közvetlen közelükben kialakult helyzetet, szintén csak ebben a két könyvben olvashatunk. Ugyanakkor az események napvilágra kerülésének időpontjáról csak a magyar könyvekben találunk adatot, így azt lehetne mondani, hogy a magyar és német tankönyvek ezen a ponton kiegészítik egymást.

Az 1. Történelem IV-ben a konkrét leckében a fajelméletet és a pogromot ismét megtaláljuk, a 2. Történelem IV-ben csak a fajelmélet ismétlődik. Ilyen ismétlő jellegű rész a német könyvben a már korábban említett „Wiederholen und Anwenden” c. összefoglaló, ismétlő leckében van, ami azonban a teljes nagy egységet foglalja össze.

Azt, hogy kik ellen léptek fel ebben az időszakban, mindhárom könyvben láthatjuk, de ezen információk eloszlása különbözik. A magyar könyvekben a konkrét leckében kerül ez tárgyalásra, míg a németben a megelőző és a következő lelekben, a konkrét lecke pedig csak a zsidó érintettekre koncentrál.

Az eseményekhez szorosan kötődő eutanázia-programról, egyáltalán a résztvevőkről csak a 2. Történelem IV-ben és a Geschichte und Geschehen-ben olvashatunk, konkrét holokauszt-emlékművekről egyedül a német könyvben van szó. A néhány nem németországi emlékmű ismertetése nemcsak a jelennel való kapcsolatot hivatott biztosítani, hanem biztosítja az inter- és multikulturalitást.

A tartalmak között a kifejtettség mértékében nagy különbség mutatkozik meg. A legfontosabb események, fogalmak az 1. Történelem IV-ben is jelen vannak. A problémát az jelenti, hogy több fogalmat, eseményt nem magyaráz meg kellőképpen, így nem érződik megfelelően a különböző korok közötti folytonosság. E szempontból több mint tanulságos, hogy az antiszemitizmus, a pogrom vagy a gettó kifejezések részletes magyarázata elmarad, jóllehet e jelenségek feldolgozása kiemelkedő fontosságú kellene, hogy legyen az utókor számára. Ezt természetesen indokolhatja az, hogy a tankönyv forrásközpontú, de felmerül a kérdés, hogy számíthatunk-e a tanulók ilyen mértékű önállóságára. A három könyv olvasása után arra következtetek, hogy a politikatörténet túlsúlyát valószínűleg nem sikerült olyan mértékben visszaszorítani az 1. Történelem IV-ben, mint ahogyan azt a szerzők az előszóban kifejtették. Érdeemes lenne itt átgondolni azt a koncepciót, amelyet a 2. Történelem IV. részben megvalósított. Eszerint nagyobb hangsúly koncentrálódik a téma részletesebb feldolgozására, a társadalmi folyamatra - akár a politikatörténet rovására is.

Az 1. Történelem IV-ben a táblázatokban feltüntetett két lecke (14. és 23. lecke) közötti 9 leckén keresztül nem esik szó a holokausztról, vagy a zsidók elleni intézkedésekről, így az összefüggés a két lecke tartalma között nehezebben vehető észre. Nincs utalás arra, hogy a

kapcsolódó tartalmakat melyik másik leckében találhatja meg a tanuló, annak ellenére, hogy a korábbi fejezetben szorosan kapcsolódó, fontos ismereteket közöltek a szerzők.

A 2. Történelem IV-ben két korábbi leckében is szó esik a holokauszthoz kapcsolódó fontos információkról, de ezek és a konkrét lecke között 15 másik tananyag van, ami szintén megnehezíti a történeti folytonosság megértését, felismerését. Erre azonban a szerzők fel is hívják a figyelmet az előszóban: „minden összefügg mindennel”, ami dilemmát jelentett a tárgyalási mód kiválasztásánál. E téma tekintetében a választott megoldási mód nem mondható teljesen sikeresnek, ugyanakkor a holokauszttal kapcsolatos információk mennyisége és minősége, ha eltekintünk ettől a töredezettségtől, a német tankönyvével tekinthető egyenértékűnek.

A német tankönyvben a leckék egymás utáni következése miatt, illetve a holokauszthoz tartozó tananyag leckék közötti eloszlása miatt az összefüggések az események között könnyebben követhetőek. Emellett minden fejezet elején van egy rövid bevezető, amely visszautal az előzőek tartalmára.

4.2.3 Források – fotók, ábrázolások, illusztrációk, térképek összevetése

A források és a képek a három tankönyvben – noha egy-két forrás kivételével más-más forrásokat, képeket hoznak fel – jellegükben mégis hasonlóak. A német könyvhöz viszont tartozik egy CD, amelyen egyes feladatokat lehet megoldani számítógépen akár több alkalommal is, illetve dinamikus térképeket is tartalmaz. A CD-n szereplő feladatok mindig valamely a könyvben is szereplő forrást tartalmazzák. Ezek részletes bemutatása a mellékelt táblázatokban tekinthető meg.⁴²

A megelőző lecekben a közel azonos képekhez tartozó feladatok szintén nagyon hasonlóak. A zsidóellenes plakáthoz tartozó feladat az 1. Történelem IV-ben és a német könyvben a képen található elemek leírása, a német könyv azonban felhívja a tanuló figyelmét arra is, hogy az összefoglaló szövegben talál segítséget a feladat megoldásához. A 2. Történelem IV-ben ez a plakát egyáltalán nem jelenik meg.

A nyilvános könyvégetést bemutató fotóhoz az 1. Történelem IV-ben nem találunk feladatot, a 2. Történelem IV-ben pedig nem szerepel ez a fotó. A német tankönyvben a képhez tartozó feladat szerint a tanulónak szemtanúként naplót kell írnia az eseményről.

⁴² ld. 4., 5. táblázat

Az írott forrásokhoz tartozó feladatok mind a három könyvben a tanulók nézőpontváltását próbálják elérni.

A fotókhoz tartozó feladatok (pl. üzletek elleni bojkott) a tananyag továbbgondolását, azaz a tanuló önálló tanulását segítik elő.

A konkrét leckékben a forrásokhoz tartozó feladatok az előzőekhez hasonlóan a nézőpontváltást, az egyéni munkát és a kutatást segítik elő, illetve követelik meg. Lényeges különbség, hogy a német tankönyvben és a 2. Történelem IV-ben a holttestekről nem szerepel fotó. Ez talán sokkal célravezetőbb, ha belegondolunk, hogy olyan filmeket, sorozatokat néznek a mai tanulók, amelyek tele vannak horrorisztikus elemekkel, gyilkossággal, ijesztő, sokkoló képekkel. Valószínűleg egy kép az áldozatok holttestéről nem azt a hatást fogja kiváltani a tanulókból, mint amit elképzelnénk, csupán egy újabb szokványos képet látnak majd maguk előtt.⁴³ Ezzel szemben, ha valami személyesebbet mutatunk nekik, mint egy család, vagy egy túlélőnek a visszaemlékezése, sokkal mélyebbre teszi számukra a történetet és sokkal inkább kiválthatja az érdeklődést.

Az írott források közül az 1. Történelem IV-be több olyan is bekerült, amely Hitlerrel kapcsolatos (Mein Kampf; visszaemlékezés Hitlerrel való találkozásra; részlet Hitler beszédéből). A német könyvbe és a 2. Történelem IV-be ezzel szemben csak egy, illetve kettő vele kapcsolatos forrás került be. Azáltal, hogy a tanulók több olyan forrással találkoznak, amely nem Hitlerről szól, vagy vele kapcsolatos, sokkal inkább megismerhetik az eseményeket különböző nézőpontokból, és több ismerethez is juthatnak, hiszen elsősorban a cél nem Hitler bemutatása vagy elemzése, hanem a holokausz megismerése és feldolgozása.

A német tankönyvből kiemelnék még egy forrást, amelynek a gondolatait fontosnak tartom. Elie Wiesel, auschwitz-i túlélő és béke-Nobel-díjas beszédéből (1987) egy részletről van szó, amely az összefoglaló, ismétlő leckében található meg:

„Egészen biztosan sem nekem, sem senki másnak nincs joga megbocsátani a gyilkosoknak, hogy 6 millió férfit és nőt elpusztítottak [...]. Csak a halottak bocsáthatnák meg, de senkinek nincs joga ahhoz, hogy az ő nevükben beszéljen. Azonban azt is meg kell mondanom Önöknek, méghozzá legmélyebb meggyőződésemből, hogy nem mindenki vétkes az akkor élt polgárok közül. Mint zsidó, aki identitását még mindig a hagyományokban találja meg, hiszem, hogy nincs kollektív bűnösség. Csak a bűnösök voltak bűnösök. A gyilkosok gyermekei nem gyilkosok, csupán gyermekek. A bűnösség és ártatlanság személyes, egyéni. [...] Azt is hiszem, hogy jogunk és kötelességünk, hogy a fiatal generációt felelőssé tegyük – nem a múltért, de azért, hogy miként kezelik azt, mit tesznek az emlékekkel, amelyek az ő örök

⁴³ Péter 2005

részük. Felelősnek kell lenniük azért, hogy milyen módon emlékeznek. Az emlékezet a kulcsszó. Összeköti a jelent és a múltat, múltat és jövőt. Az emlékezet az emberiség megújulásába vetett hitet jelenti [...].”

A hozzátartozó feladat a tanulók számára, hogy elemezzék és kommentálják ezeket a gondolatokat, ami által átgondolhatják és megérthetik a problémát. Ez a néhány gondolat áthatja a német társadalmat, és segített az események feldolgozásában. Ha a gyerekek ebben a szellemben tanulnak az eseményekről, képesek megérteni, hogy a múlt nem a jelen, viszont nem felejtethetjük el és tanulnunk kell belőle.

4.2.4 Térképek

A holokauszthoz tartozó térképek hasonló koncepciójúak. Mind a három könyvben a koncentrációs-, munka- és haláltáborokat akarják bemutatni, de a kivitelezés eltérő, illetve a német tankönyvben szereplő térképen több információt láthatunk.

Az 1. Történelem IV. térképén⁴⁴ tompábbak a színek, mint a német tankönyvben. Piros pontokkal jelzik a koncentrációs táborokat Európában a második világháború idején. A legfőbb táborokat jelölték be, illetve a legismertebbekhez írták oda a nevet (Auschwitz, Treblinka, Dachau, stb.). A legismertebb táborok neve mellett megjelenik a táborban elhunyt áldozatok száma. Az országhatárok az 1937-es, illetve 1942-es állapotok szerint vannak felrajzolva.

A 2. Történelem IV. térképe⁴⁵ csak a fekete, fehér és zöld színeket, illetve ezek kombinációját használja. Különbséget tesz a korai gyűjtő-, fontosabb gyűjtő-, különleges gyűjtő-, és a megsemmisítő táborok között. A megsemmisítő és a fontosabb gyűjtőtáborok, illetve néhány korai gyűjtőtábor neve is szerepel a térképen, az áldozatok számára itt viszont egyáltalán nincs utalás. Ezen a térképen is az 1937-es és 1942-es országhatárokat jelenítették meg.

A német könyv térképén⁴⁶ használják a legélénkebb színeket. Ezen a térképen is láthatjuk a koncentrációs táborokat, de itt különbséget tesznek fő koncentrációs táborok, bekebelezett külső táborok, megsemmisítő táborok között, illetve bejelölték a „Sondergetto”-t. A fő- és megsemmisítő táborok jele mellett a nevük is szerepel. A magyar könyvvel ellentétben itt nem a táborokban meghalt áldozatok számát jelöli a térkép, hanem az egyes országokhoz tartozó áldozatok számát, minimum-maximum formában. Ezenkívül be vannak jelölve

⁴⁴ ld. 4. sz. melléklet

⁴⁵ ld. 6. sz. melléklet

⁴⁶ ld. 5. sz. melléklet

Németország 1937-as állapotok szerinti határai, az 1938-ig, 1939-ig, illetve 1940-1942-ig elfoglalt és bekebelezett országok, további, 1942-ig elfoglalt területek, a Németországgal szövetségben álló államok és a semleges államok is.

A térképekhez tartozó feladatok hasonlóak, megállapításokat kell tenni a koncentrációs táborok elhelyezkedésével, és az áldozatok számával kapcsolatban. Különbség, hogy amíg az 1. Történelem IV-ben a zsidóság földrajzi elhelyezkedését kell bemutatni, a 2. Történelem IV-ben pedig az a kérdés, hogy miért ott voltak a táborok, ahol, addig a német könyvben az országok áldozatainak számában való eltérések okáról kell feltételezéseket tenni

A tankönyvek elképzelése a feladatokról, a forrásközpontú feldolgozásról közel azonosnak látszik, bár a holokauszt témájában azt tapasztaltam, hogy a tankönyvi szöveg és a források közötti összhang leginkább a német tankönyvben valósul meg, ezt a 2. Történelem IV., majd pedig az 1. Történelem IV. követi. Ezt magyarázhatja az, hogy a holokauszt tanításáról Németországban már sokkal kiforrottabb az elképzelés, és egy sikeres feldolgozási módszert alkalmaznak, ami nyilván a tankönyvben is tükröződik. Ezzel szemben Magyarországon az elmúlt néhány évben kezdtek el intenzívebben foglalkozni azzal, hogy milyen módszertani eszközökkel lehetne feldolgozni az eseményeket a legcélravezetőbben. Remek példa erre az internacionális továbbképzések népszerűsítése pedagógiai konferenciákon.⁴⁷

4.2.5 Kapcsolat a jelennel

A magyar tankönyvekben a forráselemzéseken kívül, amelyek személyesebbé teszik a feldolgozást, nem találtam összekötő elemeket a jelennel. Ezt önmagában súlyos jelenségnek tekintem.

Ezzel szemben a német tankönyvben van egy fejezet, amelyet már korábban említettem, a „*Geschichte erinnert und gedeutet*” azaz a „történelem emlékezik és megmutat”. Ez a fejezet kifejezetten arra szolgál, hogy a források és feladatok által összekösse a múltat a jelennel. Ebben a fejezetben három írásos forrás van és két fotó. Az első írott forrás Franziska Conrad történésznő művéből egy részlet, amely az emlékezeti kultúrát vizsgálja Kelet- és Nyugat-Németországban. A hozzá tartozó feladat, hogy a tanuló állítsa össze azokat az okokat, amik miatt 1945 után nem akartak vagy nem tudtak egyetérteni az emberek a nemzetiszocialista büntettekkel.

⁴⁷ (10)<http://www.yadvashem.org/yv/de/education/index.asp> (2014. október 27.)

A következő a moringeni koncentrációtábor körülményeiről szóló újságcikk. A feladat megnézni a <http://www.gedenkstaette-moringen.de/> vagy a <http://www.stiftung-ng.de/> internetes oldalakat a moringeni koncentrációs táborról és egy saját vitacikket írni róla.

Az utolsó forrás azt fejtegeti, hogy Hitler milyen körülmények, feltételek miatt lehetett „sikeres”. A feladat szerint az osztályban azt kell megvitatni, hogy mai szemmel mit „tanulhatunk” a nemzetiszocialista időkből.

Az első fotón Pauer Gyula alkotása látható, a Cipők a Duna-parton budapesti holokauszt-emlékmű. Itt meg kell fogalmazni, hogy mit akart kifejezni a művész az installációjával. A második fotón egy treblinkai emlékmű látható, amelyhez nincs feladat megadva, viszont le van írva, hogy mit jelképez az emlékmű.

4.2.6 A holokauszt feldolgozása

A holokauszt oktatása kiemelkedően fontos. Számos ország, s kiemelten a magyar és a német társadalom múltjának, kultúrájának része, így a tanulók nap mint nap találkozhatnak a témával a médiában, vagy akár saját otthonaikban is.

Ugyancsak gyakori tapasztalat lehet mindannyiunk számára a rasszizmus, intolerancia, diszkrimináció, erőszak és antiszemitizmus legkülönbözőbb formái.⁴⁸ A holokauszt feldolgozása segít a tanulónak ezeket a gondolkodásmódokat és hatásait megismerni, felismerni és ezektől elhatárolódni. Ezáltal megtanulják tiszteletben tartani a társadalomban jelenlévő különbségeket.⁴⁹

A holokauszt oktatása azonban nehéz és felelősségteljes feladat. A téma tanítása szorosan összefügg az emlékezettel.⁵⁰ Jelen esetben az esemény annyira „friss”, hogy a generációk közötti, megélt tapasztalat átadásáról beszélhetünk, amely nem problémamentes, hiszen a holokauszt esetében a traumatapasztalat átörökítéséről van szó.⁵¹ Mivel az esemény társadalmi hatásai a mai napig nem tűntek el és megtörténésének lehetősége szinte felfoghatatlan, nagyon nehéz róla tárgyilagosan, véleménynyilvánítás-mentesen tanítani. Persze ez nem azt jelenti, hogy nem kell kihangsúlyozni a történetek jelentőségét. Nagyon is tudatosítani kell a tanulóknak, hogy ez az esemény egy negatív, minden szempontból elítélendő történet volt, de nem azért, hogy saját véleményünket közöljük. Erre a következtetésre a tanulónak a tanulás folyamata során maguktól kell ráébredniük.

⁴⁸ Eckmann 2012:44

⁴⁹ Szép 2005: 10; Peham-Rajal 2010: 40

⁵⁰ Kößler 2010: 23

⁵¹ Murai – Tóth 2010: 81-85

A téma tanítása, tanulása során a tanulóknak előzetes ismereteket kell szerezniük, hogy teljes képet kapva jobban megérthessék az eseményeket. Különbséget kell tenniük bűnös és bűnös között, hiszen nem tehetők egy lapra azok, akik intenzíven részt vettek a zsidók üldözésében, javaik elkobzásában, megölésében és azok között, akiknek nem volt bátorságuk kiállni társaik mellett.⁵²

Fontos szerepe van a felelősség és felelősségvállalás megértésének és megtanulásának is. A tanulóknak a téma feldolgozása során azt is meg kell érteniük, hogy a tetteknek mindig vannak következményei, amelyekért felelősséget kell vállalni, ez pedig a saját cselekedeteikre is igaz.⁵³

Ezen célok eléréséhez nem arra van szükség, hogy egy-egy holokauszt-óra után elborzadt, elrettentett gyerekek üljenek velünk szemben. Sokkal inkább a körülmények, események megfelelő ismertetésére, és a megfelelő források rendelkezésre bocsátásáról, amelyekből a tanulók önállóan is következtetésekre juthatnak.⁵⁴

A fentiek alapján megkísérlem megállapítani, hogy az általam összehasonlított tankönyvek milyen mértékben biztosítanak lehetőséget a holokauszt megismerésére, megértésére, feldolgozására.

Az 1. Történelem IV-ben az előzetes ismeretek megszerzésére egy korábbi lecke alkalmával kerül sor. Ebben a leckében a fajelmélet, antiszemitizmus és a nürnbergi törvények megismerésére kerül sor. A problémát az jelenti, hogy míg a fajelmélet fogalma megmagyarázására sor kerül, addig az antiszemitizmusára nem, és az antiszemitizmushoz szorosan kapcsolódó forrás nincs közölve. Ezáltal az előzetes ismeretek megszerzése hiányosan teljesül a lecke feldolgozásának alkalmával.

A további ismeretek közvetítése a konkrét tananyagot tárgyaló leckében történik meg. A holokauszt a magyar könyvben nem önálló fejezetként szerepel, csupán néhány bekezdésben került összefoglalásra. A fajelméletet és a nürnbergi törvényeket ismétli, amivel visszautal a korábbi lecke tartalmára. Ez viszont nem biztos, hogy tudatosul a tanulóknak, tekintve, hogy a két említett lecke között kilenc másik tananyag van, amelyek egyáltalán nem foglalkoznak a holokauszttal vagy a zsidókérdés bármely mozzanatával.

A tankönyvi szöveg meglehetősen emocionális oldalról közelíti meg az eseményeket, és többnyire megmarad a közismertebb részletek közlésénél. Ha egybevetjük az esemény

⁵² Péter 2005

⁵³ Macgilchrist-Otto 2014: 11

⁵⁴ Pécsi 2014

történeti jelentőségét és a tankönyvben elfoglalt helyét, mennyiségét, a fentiek alapján azt mondhatjuk, hogy a téma megfelelő hangsúlyozása és ismertetése nem feltétlenül valósul meg.

A hangsúly ebben a könyvben a zsidók elpusztítására, annak módjára és az áldozatokra került. A történetben azonban ugyanúgy résztvevő emberekről, szemtanúkról alig esik szó, illetve csak egy hozzájuk szóló BBC rádióbeszéd részletéről szóló forrásról beszélhetünk, ami újfent inkább a zsidókat ért eseményeket részletezi. Ezek az információk elhagyhatatlanok, azonban a többi résztvevőről szóló részletekről is képet kellene alkotniuk a tanulóknak.

A fotók között korábban is kiemeltém azt, amelyen holttestek láthatóak. A fentiek alapján ismét elmondható, hogy az ilyen jellegű képekre nincs feltétlenül szükség. Az ilyen képek használatával a mai álláspontok szerint a holokausz is lesüllyedhet a horrorfilmek szintjére, ami ezáltal nem fog további érdeklődést kiváltani a tanulókból.⁵⁵

Az írott források közül a visszaemlékezést emelném ki, amely a sárga csillag hordásáról közvetít emlékeket és érzéseket. Ez a forrás kifejezetten jó választásnak tűnik, hiszen alkalmas az emlékek, érzések közvetítésére és egy egyéni sors részleges bemutatására is, amely talán megérthetőbbé teszi az akkor kialakult helyzet egy részletét. A deportálásról szóló fotók és a hozzájuk tartozó feladatok által a nézőpontváltás fejlesztése is elérhető közelségbe kerül. Így tehát a fenti „követelmények” tükrében szintén jól használható források.

A jelennel való kapcsolat ebből a tankönyvből hiányzik. A tankönyv alapján nem tudatosul a tanulóknak, hogy ennek a történeti eseménynek máig érezzük hatását, beszélünk róla és vannak kérdések, amelyekről még ma is viták folynak. Komolyabb kutatásra ösztönző feladatokat nem találunk. A megadott feladatok megoldásához semmilyen segítség nincs a könyvben.

A 2. Történelem IV-ben az előzetes ismeretek megszerzésére két korábbi leckében kerül sor, de ezek és a konkrét lecke között 15 másik van, amelyek viszont nem tárgyalják a témát, így a történeti folytonosság megjelenítése ebben a könyvben sem valósul meg teljesen.

A közölt tartalmak mennyisége és minősége jelentősen meghaladja a fenti könyvben lévőket. Külön pozitívnak és hasznosnak tartom a tankönyv végében szereplő fogalomtárat. Ebben szinte minden felmerülő fogalmat összegyűjtöttek és definiáltak. Ez főleg ismétléskor (pl. dolgozatra készülés, érettségire készülés) komoly segítséget jelenhet a tanulók számára, illetve magában a főszövegben nem foglal el külön helyet, ami talán praktikusabb is.

⁵⁵ Péter 2005

A tankönyv szövege inkább objektívnek, mint emocionálisnak tekinthető. A történeti felelősséggel való nyílt szembenézés a két magyar tankönyvben nem kap komoly hangsúlyt, ami arra utal, hogy a holokausz feldolgozásának a terén továbbra is sok tennivaló akad.

A jelennel való kapcsolat tárgyalása ebben a könyvben sem kielégítő, amit a tanítás során a tanárnak érdemes pótolnia. A holokausz hatását a napjainkra, és a tanulságait meg kell ismerniük a tanulóknak, hogy azok tudatában gondolják át a jelenkor társadalmi jelenségeit, problémáit, és eszerint gondolkodjanak, cselekedjenek.

A tankönyv feldolgozásmódja szintén áldozatközpontú, de az előzővel ellentétben több információt is megismerhetnek a tanulók a többi résztvevőről is, ami mindenképpen elősegíti a holokausz megértését, feldolgozását. Erre jó példának tartom Rudolf Höss vallomásának részletét, amelyben arról olvashatnak a tanulók, hogy a német polgárokat már hosszú évek óta olyan külső hatások érték, amelyek miatt Hössben fel sem merült, hogy amit tesznek, az elítélendő. Ennek a forrásnak az átgondolása megköveteli a nézőpontváltást és némi betekintést ad a holokausz résztvevőinek gondolkodásába, ami által még teljesebb képet kaphatnak, illetve alakíthatnak ki a tanulók.

A német tankönyvben az előzetes ismeretek megszerzésére a konkrét leckét megelőző részekben kerül sor. Azáltal, hogy az ide vonatkozó információk viszonylag egyenletesen oszlanak el, a történeti folytonosság könnyebben felismerhető a tanulók számára.

A tankönyvi szövegben közölt tartalmak nagy részéhez kapcsolódik valamilyen forrás. A feladatok ösztönzik a tanulókat az eddig megszerzett ismeretek továbbgondolására, bővítésére, lehetőséget biztosítanak az egyes események több oldalról való megközelítésére (áldozat – tettes – szemtanú).

Ebben a könyvben is megismerhetik a tanulók a zsidók ellen elkövetett borzalmak minden szintjét. A koncentrációs táborokban folyt eseményekről több információt szolgáltat ez a könyv, viszont nem találkozunk olyan fotóval, amelyen holttestek vannak. Emellett a források között több olyat találunk, amelyek inkább a túlélők és szemtanúk érzéseit és gondolatait közvetítik, persze ettől függetlenül találunk forrást a nürnbergi törvényekről vagy a wannsee-i konferenciáról, de az előzőek vannak jelen többségben. Ezek segítségével a tanulók történeti gondolkodásának fejlesztése és az önálló véleményalkotás lehetőségének biztosítása megvalósul.

A jelennel való kapcsolat nem a konkrét leckében, hanem az erre szolgáló „*Geschichte erinnert und gedeutet*” című tananyagban található. Itt holokausz-élműveket ismerhet meg a tanuló saját kutatásai eredményeképpen. A kutatást aktuális, jelenleg is működő internetes

oldalak segítségével végzi a tanuló, így az ott megjelenő tartalmak további ismeretek szerzésére is ösztönözhetik a tanulót.

A feladatok megoldásához elsősorban módszertani segítséget ad a könyv. Egy-egy módszer alapjait, menetét írja le a „*Methodentraining*” című leckében. Ha ez alapján sem sikerül megoldani a feladatokat, a tanulók konkrét segítséget is találnak a könyv végén, ami egyben a saját ellenőrzésre is lehetőséget biztosít.

Magának az eseménynek a feldolgozását a tartalmak összességén kívül az a forrás segíti jelentősen, amelyet korábban kiemelttem: Elie Wiesel, auschwitz-i túlélő és Nobel-békedíjas beszédéből (1987) egy részlet. Az ebben megfogalmazott gondolatok egy olyan nézőpontot, véleményt közvetítenek, amelyek világossá teszik a tanulók számára, hogy a holokauszt múlt és jelen is egyszerre. Nem mások bűneiért felelősek, hanem azért, hogy miként emlékeznek az eseményekre. Azáltal, hogy a tanulók elemzik a beszédet, és kommentárokat készítenek hozzá, kialakítják saját véleményüket. Az, hogy saját véleményt alakítanak ki erről a beszédről, és ezáltal részben magáról a holokausztról is, biztosítja a lehetőséget számukra a jelenkori események jobb megértéséhez.

A három könyv feldolgozása közötti alapvető különbség, hogy a társadalmi háttérre, folyamatokra nagyobb hangsúlyt fektet a német tankönyv, ami könnyebben feldolgozhatóvá teszi a történetet, pontosabban egy keretet ad neki, amely által megértik a tanulók, hogy ez egy hosszabb folyamat volt, amelyet nem egyszerűsíthetünk le áldozatok és bűnösök megemlézésére, hiszen ennél sokkal összetettebb, komoly társadalmi problémákat magában hordozó része a történelemnek, amely számos országot érintett. A 2. Történelem IV. egyfajta átmenetet jelent az 1. Történelem IV. és a Geschichte und Geschehen között.

4.2.7 A zsidóság története a tankönyvekben

A zsidóság történetének tárgyalása szorosan kapcsolódik a holokauszt tárgyalásához. A tanulók akkor tudnak saját, és főként legalább többnyire helytálló véleményt alkotni, ha megfelelő mennyiségű információval rendelkeznek.

A legtöbb tankönyvben a zsidók bemutatása, illetve a holokauszté a tettes-áldozat szempontjából történik meg⁵⁶ és gyakran az üldözés témájánál kerül elő elsőként.⁵⁷ Itt pedig első kérdése lehet a tanulóknak, hogy kik is voltak a zsidók. A legtöbb tankönyv szinte egyáltalán nem foglalkozik a zsidóság történetével, illetve a holokauszt szerves részein kívül

⁵⁶ Geiger 2010: 31

⁵⁷ Liepach 2010: 39.

leginkább forrásokban jelenik meg törvényrészletekben vagy politikai vonatkozású forrásokban.⁵⁸ Ez azt jelenti, hogy amikor a tanulók a holokauszt témájához jutnak, nem rendelkeznek megfelelő mennyiségű ismerettel ahhoz, hogy kellőképpen megérthessék az eseményeket. A tanulók ismerete a zsidóság történetéről, életmódjáról, szokásairól és vallásáról igen csekély, így leginkább a köztudatban élő előítéletek, sztereotípiák jutnak eszükbe.

A német tankönyvek esetében is problémaként merülnek fel az erősen beidegződött sztereotípiák. Kiemelkedő közülük a zsidók és a pénz kapcsolatának elképzelései („gazdag zsidók”). Ennek alapját az a történeti toposz adja, ami szerint a középkorban a zsidók úgymond monopóliumot élveztek a pénzkölcsönzés terén. Ez a téves elképzelés gyakran előjön nemcsak a tankönyvekben, de tanárok, tanulók és egyéb szerzők tudatában is. Ebből a toposzból következik az uzsora és a keresztények eladósodása a zsidók felé, amivel pedig a leggyakrabban magyarázzák az időről időre előforduló zsidóüldözéseket. Ezzel kapcsolatban megjelenik az „anti-antiszemitizmus” problémája is, amely az antiszemitizmus ellen küzdene, de átveszi annak előzményeit, mint az említett toposzt, s amely így könnyen átfordítható negatív irányba is (pl. nem az a hibás, aki nem fizette vissza időben a kölcsönt, hanem a zsidó, aki ezért kiszabta a „szegény emberre” a kamatot – ez persze téves levezetés, de sajnos előfordulhat).⁵⁹

Az ilyen problémák megelőzése érdekében érdemes minél több információt megosztani a tanulókkal a zsidóság történetéről, életmódjáról, szokásairól és vallásáról is. Másik gyakori probléma, hogy a tanulók a holokauszt kapcsán a zsidókat csupán kollektíve kezelik áldozatokként, és nem feltétlenül érzik át, hogy az egész történet mögött egyéni sorsok, életek vannak. A tankönyvek többnyire általánosan fogalmaznak, nem térnek ki egy-egy személy életére, élményeire, életmódjára.⁶⁰

Az általam vizsgált könyvek többnyire a fent leírtakat követik. Vannak ugyan példák visszaemlékezésekre, naplórészletekre, de konkrét, személyes, akár életmódhoz vagy valláshoz kapcsolódó ismereteket nem szereznek a tanulók a zsidókról, a középpontban még mindig a (csoportos) áldozati szerep áll.

⁵⁸ Miklósi 2013: 25-35

⁵⁹ Geiger 2010: 31

⁶⁰ Kingreen 2010: 50-51

5 Összegzés

A hipotézis, miszerint a magyar és német tankönyv jelentős eltéréseket mutat az eltérő múlt és oktatáspolitikai miatt, beigazolódni látszik. Bár mind a három könyv forrásközpontú, a kivitelezés eltérő és a források kiválasztása is más elvekre épül. A tankönyvvé nyilvánítási eljárás is különbözik egymástól a két országban. Ez szintén eredményezheti a tankönyvek jelentős eltérését, az innovatív, a diákok gondolkodásmódját, az ifjúság kultúrájának változását lekövető megoldások iskolába való beszüremkedésének esélyét.

A három tankönyvből kiindulva is azt lehet mondani, hogy Németország előrehaladottabb módon kezeli a holokauszt oktatását és feldolgozását. Azonban talán hazánkban is megjelent egy korszerűbb felfogás – leginkább a forrásközpontúság hangsúlyossága, valamint a témára fordított viszonylag bőséges időkeret utal erre. Ennek oka többek közt az lehet, hogy a '45 utáni időszakban egészen a rendszerváltásig Magyarországon leginkább csak a keleti felfogás érvényesült a holokauszt kezelésével kapcsolatban, tehát a '90-es évekig nem is beszélhettünk a holokauszt tényleges feldolgozására való törekvésekről. Németországban azonban nemcsak a keleti, hanem a nyugati hatások is érvényesültek, amelyek gyakorlatilag két egymásnak teljesen ellenmondó irányzathoz tartoztak. Az újraegyesítés után pedig a nyugati elvek hatottak nagyobb mértékben. Ezek a nyugati hatások immár két és fél évtizede a magyarországi közgondolkodásban és közoktatásban is mindennapos, természetes módon érvényesülnek.

Ennek jegyében válik egyszerre aktuálissá és sürgetővé is például a holokauszt történetének feldolgozását illetően a nemzetközi tankönyvkutatásokban való intenzívebb részvétel. Itt nem a módszerek teljes átvételére kell gondolni, csupán arra, hogy egy kiindulópontot kapjunk és tisztában legyünk a környező országok nézőpontjával és elméleteivel, amelyeknek segítségével kidolgozhatóvá válik a tanulók számára egy a mainál korszerűbb és hatásosabb módszer. A holokauszt esetében ez a fajta kooperáció kiemelkedően fontos lenne, hiszen egy olyan történeti eseményről beszélünk, amely közös, és számos ország kultúrájában jelentős szerepe van, ezenkívül pedig olyan társadalmi problémákat rejt magában, amelyek ugyan más formában, de ma is súlyos feszültségeket keltenek.

6 Irodalomjegyzék

Források

Dupcsik - Repárszky 2012. = Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó 2012. *Történelem IV.* Műszaki Kiadó. Budapest.

Kerettanterv a gimnáziumok 9-12. évfolyama számára.

http://kerettanterv.ofi.hu/03_melleklet_9-12/index_4_gimn.html (2014. október 28.)

Rahmenplan für die Sekundarstufe I: Jahrgangsstufe 7-10. Geschichte. Berlin, 2006. 5-40.

[https://www.berlin.de/imperia/md/content/sen-](https://www.berlin.de/imperia/md/content/sen-bildung/schulorganisation/lehrplaene/sek1_deutsch.pdf?start&ts=1420454544&file=sek1_deutsch.pdf)

[bildung/schulorganisation/lehrplaene/sek1_deutsch.pdf?start&ts=1420454544&file=sek1_deutsch.pdf](https://www.berlin.de/imperia/md/content/sen-bildung/schulorganisation/lehrplaene/sek1_deutsch.pdf?start&ts=1420454544&file=sek1_deutsch.pdf) (2014. október 28.)

Sauer 2011. = Sauer, Michael (hrsg) 2011. *Geschichte und Geschehen.* Ernst Klett Verlag. Stuttgart.

Száray – Kaposi 2006. = Száray Miklós – Kaposi József 2006. *Történelem IV.* Nemzeti tankönyvkiadó. Budapest.

110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet. In: Magyar Közlöny 2012. évi 66. szám. 10644-10647

2012. évi CXXV. törvény. In: Magyar Közlöny 2012. évi 99. szám. 14265-14268

Szakirodalom

Bauman 2001. = Bauman, Zygmunt 2001. *A modernitás és a holokauszt.* Új Mandátum. Budapest.

Dárdai 2002. = Fischerné Dárdai Ágnes 2002. A tankönyv megítélésének minőségi paraméterei. In: Karlovitz János, dr. (szerk.). *Tankönyvelméleti tanácskozás 2001.* TOSZ. Budapest. 56-60.

Eckmann 2012. = Eckmann, Monique 2012. Gegenmittel. Bildungsstrategien gegen Antisemitismen. *Einsicht.* 8. 44-50.

Fulbrook 2001. = Fulbrook, Mary 2001. *A német nemzeti identitás a holokauszt után.* Helikon. Budapest.

Geiger 2010. = Geiger, Wolfgang 2010. Christen, Juden und das Geld. Über die Permanenz eines Vorurteils und seine Wurzeln. *Einsicht.* 4. 30-38.

http://www.fritz-bauer-institut.de/fileadmin/user_upload/uploadsFBI/einsicht/Einsicht-04.pdf (2014. december 29.)

- Hamp 1999. = Hamp Gábor (szerk.) 1999. *Magyar megfontolások a Soáról.* Balassi M. Pax Romana Fórum Pannonhalmi Főapáts. Budapest-Pannonhalma.
- Kaposi 2012. = Kaposi József 2012. A tankönyv szerepének változásai. *Iskolakultúra.* 12. 56-70.
- Karlovitcz 2000. = Karlovitz János 2000. Tankönyvi, tankönyvelméleti alapfogalmak. *Könyv és nevelés.* 2. 47-59.
<http://epa.oszk.hu/01200/01245/00006/cikk7.html> (2014. november 1.)
- Karlovitcz 2001. = Karlovitz János, dr. 2001. *Tankönyv – elmélet és gyakorlat.* Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 2001.
- Kerber – Kojanitz – Meixner 2014. = Kerber Zoltán – Kojanitz László – Meixner Boglárka 2014. A tankönyvvé nyilvánítási eljárás megítélése a tankönyvi szakértők és tankönyvkiadói szerkesztők körében. *Iskolakultúra.* 1. 18-33.
- Kingreen 2010. = Kingreen, Monica 2010. Mit Kindern nicht nur über den Holocaust sprechen ... Notwendiger Perspektivwechsel auch zur Thematisierung jüdischen Lebens in Geschichte und Gegenwart. *Einsicht.* 4. 50-54.
- Kojanitz 2013. = Kojanitz László 2013. A történelmi gondolkodás fejlesztése. *Iskolakultúra.* 2. 28-47.
- Kovács 2000. = Kovács Mónika 2000. *Zsidóság a magyar tankönyvekben.* The American Jewish Committee. New York.
- Kovács 2003. = Kovács Mónika 2003. Holokausztoktatás Magyarországon. *Regio.* 2. 88-105.
<http://epa.oszk.hu/00000/00036/00050/pdf/04.pdf> (2014. december 29.)
- Kozma 2014. = Kozma Tamás 2014. A központosítás haszna és ára. *Educatio.* 1. 3-12.
- Kößler 2010. = Kößler, Gottfried 2010. Würde und Scham. Der Gegenstand des Lernens über den Holocaust vor dem Hintergrund der geistesgeschichtlichen Forschung. *Einsicht.* 4. 22-28.
- Kurtán 2000. = Kurtán Zsuzsa 2000. Nemzetközi tankönyvkutatás és tankönyvelemzés. *Educatio.* 3. 621-630.
- Liepach 2010. = Liepach, Martin 2010. Wie erzählt man jüdische Geschichte? Narrative Konzepte jüdischer Geschichte in Schulbüchern. *Einsicht.* 4. 38-44.
- Macgilchrist-Otto 2014. = Macgilchrist, Felicitas – Otto, Marcus 2014. Schulbücher für den Geschichtsunterricht. *Docupedia-Zeitgeschichte.*
<http://docupedia.de/docupedia/images/c/c0/Schulbuecher.pdf> (2014. december 29.)
- Markova 2010. = Markova, Ina 2010. Geschichtsklitterungen – Zäsuren – Neuverhandlungen. Visuelle und sprachliche Strategien der Repräsentation der österreichischen Vergangenheit 1934 – 1938 – 1945 – 1955 in Geschichtsschulbüchern. Wien.
- Miklósi 2013. = Miklósi László 2013. *A zsidóság helye a magyar tankönyvekben 1920 és 1945 között.*
http://www.tte.hu/media/pdf/zsidok_tankonyvekben_vegl.pdf (2014. december 29.)
- Murai – Tóth 2010. = Murai András – Tóth Eszter Zsófia 2010. Hogyan képzeljük el? *Korall.* 41. 81-96.

Nagy 2011. = Nagy Péter Tibor 2011. Kerekasztal-beszélgetés a történelemoktatás és az ideológiák kapcsolatáról. *Educatio*. 1. 89-100.

Peham – Rajal 2010. = Peham, Andreas – Rajal, Elke 2010. Erziehung Wozu? Holocaust und Rechtsextremismus in der Schule. DÖW. Jahrbuch. Wien.

http://www.doew.at/cms/download/c7gv5/peham_jb10.pdf (2014. december 29.)

Péter 2005. = Péter Izabella 2005. A holokaust tanítása. *Magiszter-tavaszi*. 1. (III.)

<http://rmpsz.ro/uploaded/tiny/files/magiszter/2005/tavaszi/12.pdf> (2014. november 1.)

Szép 2005. = Szép Ágnes (szerk.) 2005. *Megközelítések...: Tanári kézikönyv a holokaust témakörének feldolgozásához*. Történelemtanárok Egylete. Budapest.

Internetes források

Pécsi 2014. = Pécsi Tibor 2014. Hogyan ne tanítsunk holokaustot?

<http://nevelstudomany.elte.hu/index.php/2014/03/hogyan-ne-tanitsunk-holokaustot/>
(2014. november 1.)

(1) George Eckhart Institut. <http://www.gei.de/de/forschung/europa/bruchlinien/deutsch-israelische-schulbuchkommission.html> (2014. október 30.)

(2) George Eckhart Institut. <http://www.gei.de/de/newsletter/newsletter-februarmaerz-2014.html> (2014. október 30.)

(3) Hannah Arendt Egyesület. www.hae.hu (2014. december 29.)

(4) Oktatási Hivatal. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Köznevelésért Felelős Államtitkárságának tájékoztatója a 2014. évi tankönyvrendelésről és –terjesztésről.

<http://www.tte.hu/tte/allasfoglalasok/6888-allasfoglalas-a-targyilagostortenelemtanitasrol?format=pdf> (2014. október 17.)

(5) Mozaik Kiadó. <http://www.mozaik.info.hu/Homepage/Mozaportal/MPnyiltlevel.php>
(2014. október 24.)

(6) Történelemtanárok Egylete. Miklósi László az Inforádióban a tankönyvekről.

<http://tte.hu/tte-a-mediaban/8006-miklosi-laszlo-az-inforadioban-a-tankoenyvekről>
(2014. november 1.)

(7) Erns Klett Verlag. <http://www.klett.de/> (2014. október 16.)

(8) Oktatási Hivatal.

http://www.oktatas.hu/koznevelas/projektek/tamop311_2szakasz/projekthirek/nemet_tankonyvi_akkreditacio (2014. október 16.)

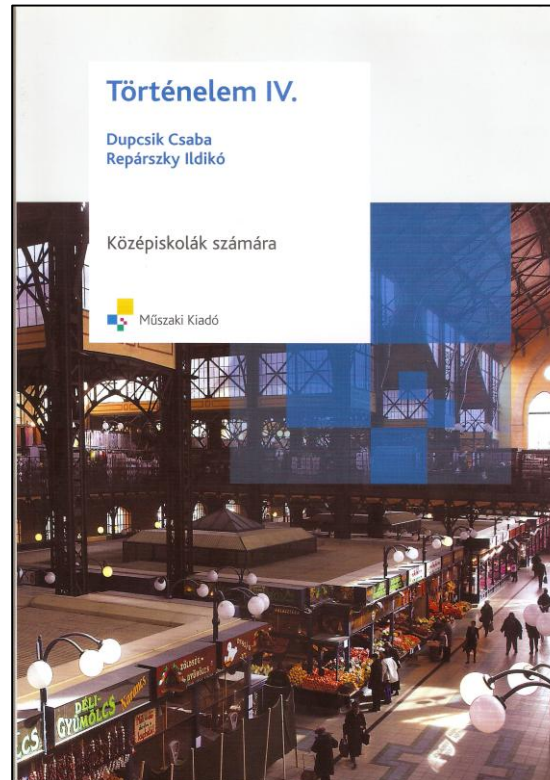
(9) Történelemtanárok Egylete 1993. Állásfoglalás a tárgyilagostörténelemtanításról.
<http://www.tte.hu/tte/allasfoglalasok/6888-allasfoglalas-a-targyilagostortenelemtanitasrol>
2014.november 1.)

(10) Yad Vashem. <http://www.yadvashem.org/yv/de/education/index.asp> (2014. október 27.)

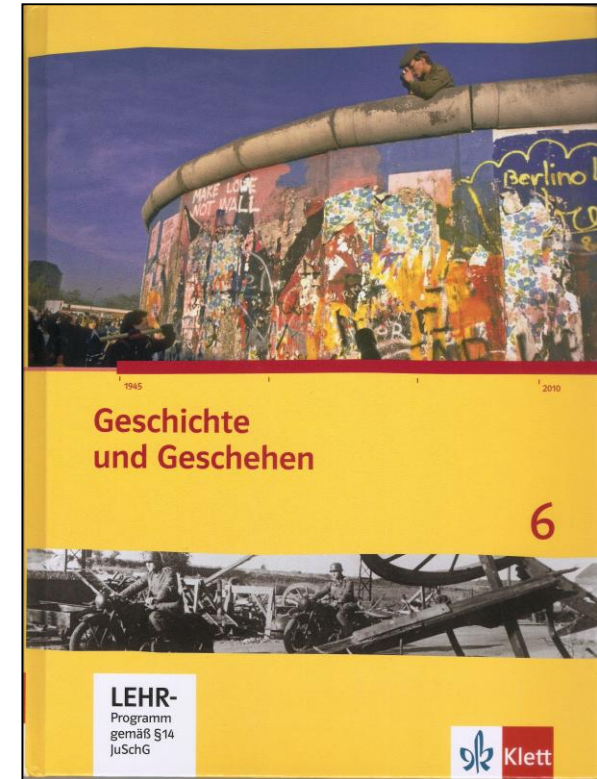
7 Mellékletek

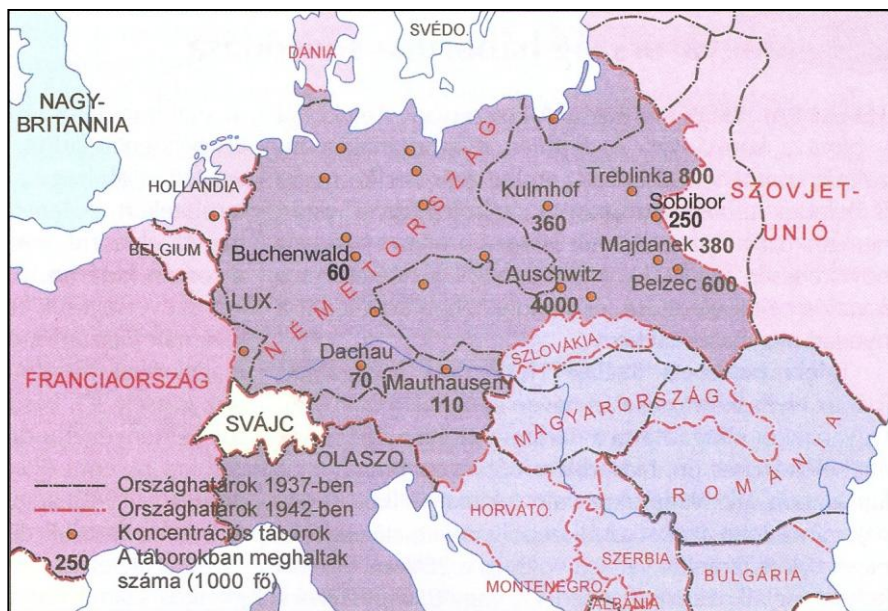
1. sz. melléklet (Forrás: Száray Miklós – Kaposi József 2006. Történelem IV. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.)

2. sz. melléklet (Forrás: Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó 2012. Történelem IV. Műszaki Kiadó. Budapest)

3. sz. melléklet (Forrás: Sauer, Michael (hrsg.) 2011. Geschichte und Geschehen. Ernst Klett Verlag. Stuttgart.)

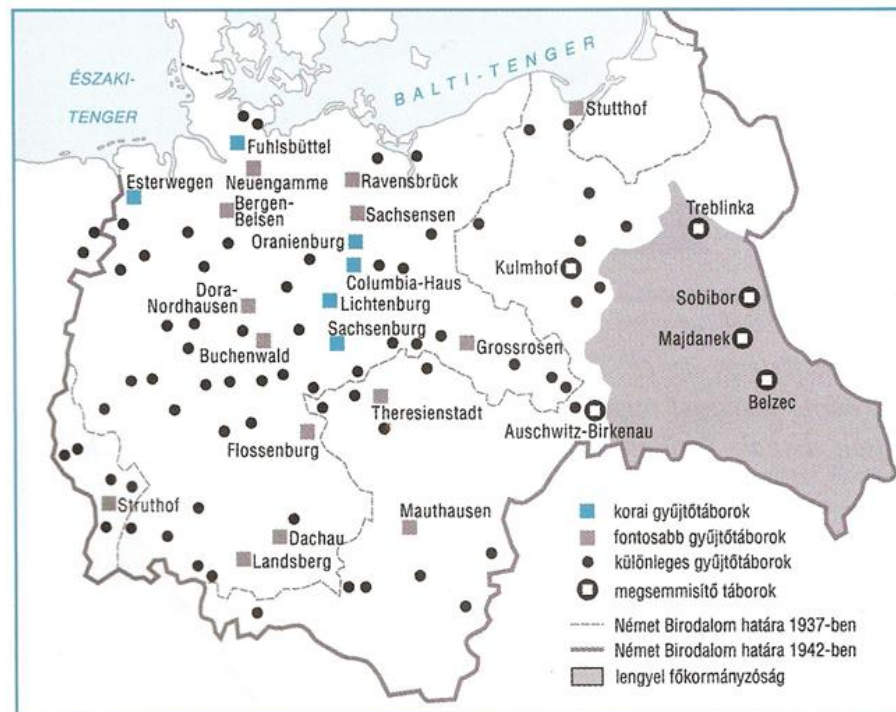

4. sz. melléklet (Koncentrációs táborok Európában a második világháború idején. In: Száray Miklós – Kaposi József 2006. Történelem IV. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest. 131

5. sz. melléklet (Koncentrációs táborok és a meggyilkolt zsidók származási országai. In: Sauer, Michael (hrsg) 2011. Geschichte und Geschehen. Ernst Klett Verlag. Stuttgart. 49)

NAGYOBB HALÁLTÁBOROK

● A németek mely területeken hoztak létre megsemmisítő táborokat? ● Miért itt működtek a németek a haláltáborokat?

6. sz. melléklet (Nagyobb Haláltáborok. In: Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó 2012. Történelem IV. Műszaki Kiadó. Budapest. 134

1. táblázat

Megelőző leckék tartalma (tankönyvi szöveg)			
Tankönyv és lecke	<i>Történelem IV. (Száray-Kaposi)</i> 14. A náciizmus Németországban c. lecke	<i>Történelem IV. (Dupcsik-Repárszky)</i> Eszmék, pártok, rendszerek; Németország c. leckék	<i>Geschichte und Geschehen</i> Eltörlik a demokráciát; A nemzetiszocializmus ideológiája; Rágalmazás, kirekesztés, pogrom c. leckék
Hasonlóságok	Fajelmélet - Németség, felsőbbrendűsége (árják); többi nép alsóbbrendű; elsősorban a zsidóság ellen irányult (minden rossz okozója)	Fajelmélet - Egyes fajos eleve felsőbbrendűek; a náci tudományos nézetnek tartották, amelynek elvei a biológia törvényszerűségein nyugszanak; nem tudta megcáfolni az azonos biológiai fajhoz való tartozást; (+ fogalomtár)	Fajelmélet - Fajelmélet eredete; németiség felsőbbrendűsége, árják; teljesen ellentétes a zsidók besorolása – legértékeltenebb; egzisztenciálisan fenyegeti az emberiséget
	Antiszemitizmus (nincs megmagyarázva)	Antiszemitizmus - 19. sz. – faji, politikai alapú zsidóellenesség; zsidóság – felelős a kapitalizmus visszasságaiért és a forradalmakért; nemzetiszocialisták összekapcsolták a fajelmélettel; (+ fogalomtár)	Antiszemitizmus - Eredete – középkor, 19. században összekötötték a fajelmélettel; zsidók – gonosz, hatalommal rendelkező faj, a fennálló társadalmat meg akarja semmisíteni; minden rossz okozói; propaganda a zsidók ellen, üldözésük, jogfosztásuk, megsemmisítésük – államhatalom akarta, megszervezte, véghezvitte
	Faji törvények (nürnbergi törvények 1935) - Zsidónak minősülő németek megfosztása állampolgárságuktól, vagyis az állam védelmétől	1935-ös müncheni törvények - Zsidónak minősülő németek megfosztása állampolgárságuktól; fajgyalázás – nemi kapcsolat zsidó és nem zsidó (ún. árja németek) között; (+ fogalomtár)	Nürnbergi törvények - Részletes kifejtés
	1938. pogrom - Országos méretű; állami kezdeményezésre; (kristályéjszaka 1938. nov. 9-10. - nincs kifejtve)	1938. nov. 9-10. - Szervezett, átfogó támadás a zsidóság ellen; részletesebb kifejtés; Kristályéjszaka (Kristallnacht)	Országos pogrom éjszakája - (= kristályéjszaka) Részletes kifejtés; pogrom megmagyarázása
Eltérések	—	Ki számít zsidónak - Nagyszülei közül legalább kettő az izraelita felekezet tagja volt	Kezdetek - Terror, jogfosztás, kirekesztés, üldözés; a zsidó hit és társadalmi egzisztencia lerombolása; 1933. Zsidók kiszorítása az üzleti életből és a munkahelyekről; „Ariernachweis” – Ki számít zsidónak? – magyarázat; a

			zsidó hallgatók engedélyének korlátozása a felsőoktatásban
	—	—	Cigányok üldözése
	—	—	Nyilvánosság - Reakció; nagyon keveset tudtak, vagy semmit

2. táblázat

Konkrét leckék tartalma (tankönyvi szöveg)			
Tankönyv és lecke	<i>Történelem IV. (Szárny - Kaposi)</i> 23. A második világháború jellegzetességei és borzalmai Népiirtások – A Holokauszt c. lecke	<i>Történelem IV. (Dupcsik - Repárszky)</i> Népiirtás a második világháborúban c. lecke	<i>Geschichte und Geschehen</i> Soá – zsidók elleni népiirtás c. lecke
Hasonlóságok	Jogsértések – felsorolás - ismétlés	Zsidók jogfosztása, üldözése, bántalmazása német területeken	Zsidóüldözés; kivándorlás megtiltása; 1941. kötelező a zsidócsillag viselése
	1942. „végső megoldás” - wannsee-i program - nincs kifejtve;	Wannsee-i konferencia - „a zsidókérdés cégleges megoldása” – szervezetek és hivatalok feladatainak összehangolása; náci megszállás alatt lévő, illetve más környező országokban élők számbavétele;	Wannsee-i konferencia - Részvevők; szállítás a táborokba; megsemmisítő táborok (felsorolás), gázkamrák, krematóriumok létrehozása; gyárszerűen szervezett tömeggyilkosság
	Módszeres kiirtása az egész európai zsidóságnak	Zsidóság teljes kiirtása	
	Koncentrációs táborok - (felsorolás) munkatábor v. megsemmisítő tábor	Koncentrációtábor-hálózat - Vélt vagy valós ellenségek fogva tartása; kényszerszermunka, éheztetés, rossz bánásmód; megsemmisítő táborok (felsorolás) – tömeggyilkosság; (+ fogalomtár)	Auschwitz – megsemmisítés munka által és halálgyárakban - Auschwitz ismertetése; kényszerszermunka; emberkísérletek; gázkamrák
	Embertelen körülmények; dolgoztatás; gyilkosságok		
	Ipari méretű tömeggyilkosság - Krematóriumok		
	Gettó - Nincs megmagyarázva, hogy mi az, csak említés van róla	Gettókba költöztetés - Magyarázat a fogalomtárban	Gettó - Fogalom; részletesebb kifejtés; gettókba kényszerítés (gettók felsorolása)
	Közel 6 millió áldozat	Kb. 5,6-5,8 millió áldozat	Kb. 6 millió zsidó, félmillió cigány áldozat

	Deportálás –rövid ismertetés; marhavagonokban	Deportálás – marhavagonban; (+ fogalomtár); azt hitték dolgozni viszik őket	Deportálások – marhavagonban
	Néhány helyen ellenállás	—	Fegyveres ellenállás - leverték
	Holokauszt jelentése - égő áldozat héber Soá – katasztrófa	Holokauszt jelentése – görög: égő áldozat vagy tűzben eléggő, XX: századi „versengés” a holokauszt fogalmáért; Soá jelentése – héber: katasztrófa, szerencsétlenség; (+ fogalomtár)	Holokauszt jelentése – görög szóból ered, égő áldozat, teljesen elégett Soá jelentése – héber szó, hirtelen pusztulás, romlás
Eltérések	Fajelmélet – ismételés	Zsidóság alsóbbrendű faj a náci ideológiák szerint (ism.)	—
	Akik ellen felléptek Zsidók, politikai ellenfelek, szellemileg sérültek, testi fogyatékosok, homoszexuálisok, cigányok	További áldozatai a tömeggyilkosságnak európai cigányság (kb. 200ezer áldozat - Porrajmos; lengyel, orosz és délszláv emberek	—
	Pogromok – kristályéjszaka, nincs kifejtve - ismételés	—	—
	1944. az események kiderülése	1944. két szlovák zsidó megszökött Auschwitzból – vallomás, kiderülés	—
	—	A németek többsége azt állította, hogy semmi nem tudott az eseményekről (események résztvevői kb. 900 ezer fő + család); háború után tömegesével vittek ki német polgárokat a koncentrációs táborokba – lássák saját szemükkel	„Erről az egészről semmit nem tudtak?” Nyilvánosságról; „Nem tudtuk” – állította a legtöbb német; sok szemtanú
	—	„Auschwitz-hazugság” – holokausztagadás megjelenése bizonyos körökben; (+ fogalomtár); téves elmélet!	—
	—	Eutanázia-program – részletesebb kifejtés; (+fogalomtár)	—
	—	Párhuzam – szibériai és közép-ázsiai kényszermunkatáborok; japán hadifogolytáborok; USA – koncentrációs táborok japán származású személyek számára	—

3. táblázat

Következő leckék tartalma (tankönyvi szöveg)		
<i>Történelem IV. (Szárny – Kaposi)</i>	<i>Történelem IV. (Dupcsik - Repárszky)</i>	<i>Geschichte und Geschehen</i> <i>Nem minden német tette;</i> <i>„Geschichte erinnert und gedeutet”;</i> <i>„Wiederholen und Anwenden”</i>
—	—	Akik ellen felléptek a zsidókon kívül – Eutanázia (szellemi, testi fogyatékosok)
—	—	Ellenállás
—	—	Kik vettek benne részt
—	—	Holokauszt emlékművek
—	—	Események összefoglalása

4. táblázat

Megelőző leckék tartalma				
Tankönyvek		<i>Történelem IV. (Száray – Kaposi)</i>	<i>Történelem IV. (Dupcsik – Repárszky)</i>	<i>Geschichte und Geschehen</i>
Írott forrás		Idézet a „ <i>Mein Kampf</i> ” –ból (Adolf Hitler) – fajelmélettel kapcsolatos; részben magyarázza, hogy ki számít zsidónak	—	Hitler antiszemita beszédéből részlet
		Ismeretlen személy visszaemlékezése Hitlerrel való találkozására – egy részlete a zsidókkal való bánásmódról szól	—	Visszaemlékezés – Zsidók elleni terror 1933
		—	—	Részlet a nürnbergi törvényekből
		—	—	Victor Klemperer (zsidó író és irodalomtudós) naplójából részlet - antiszemitizmus
		—	A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt programja (1920) – Állampolgár – néptárs – zsidó nem lehet	—
Vizuális elemek	Plakát	Zsidóellenes plakát	—	Zsidóellenes plakát (ugyanaz, de itt nagyobb és színes)
	Fotó	Nyilvános könyvégetés	—	Nyilvános könyvégetés (nem ugyanaz a kép)
		Dávid-csillaggal megbélyegzett üzletek Németországban	—	Zsidó üzletek elleni bojkott
		—	—	Zsidókat kényszerítenek az utca takarítására
		—	—	Zsidók vezetése az utcán
		—	„Árja” nő és zsidó férfi megszégyenítése	—
	Rajz	—	—	Zsidók kirekesztettségéről - sárga csillag
	Térkép	—	—	—
CD		—	—	Zsidóellenes plakát elemzéséhez feladat

5. táblázat

Konkrét leckék tartalma				
Tankönyvek		<i>Történelem IV. (Száray – Kaposi)</i>	<i>Történelem IV. (Dupcsik – Repárszky)</i>	<i>Geschichte und Geschehen</i>
Írott forrás		Goebbels naplójából – végső megoldás	Rudolf Höss (auschwitz-i tábor parancsnoka) vallomása – nem kérdőjelezte meg az eseményeket az évek alatt kialakult elvek és viselkedés miatt	—
		Visszaemlékezésből részlet – sárga csillag viselése	Anne Frank naplója – részlet – bujkálók vélekedése a londoni rádió tudósításáról	Túlélő visszaemlékezése - a kórházban
		A wannsee-i konferencia jegyzőkönyvéből részlet – végső megoldás	Reinhard Heydrich bevezetője a Wannsee-i konferencián – zsidókérdés kezelése; „végleges megoldás”	Részlet a wannsee-i konferencia jegyzőkönyvéből – végső megoldás
		Hitler beszédéből részlet – zsidók elpusztítása	Hitler beszéde – zsidók elpusztítása	—
			Hitler fejtegetései – keleti térség – zsidók elpusztítása, germanizálás	
		BBC rádióbeszéd – nyilvánossághoz a zsidóirtásról (ellenzi)	—	—
		—	Könyvrészlet (Primo Levi: Akik meghaltak és akik megmenekültek) – deportálás; bánásmód a zsidókkal (kegyetlenkedések)	Könyvrészlet – bánásmód az áttért zsidókkal
Vizuális elemek		—	Részlet az Auschwitz jegyzőkönyvből - tömegmészárlás	Szemtanú tudósítás a tömeggyilkosságról
	Plakát	—	—	—
	Fotó	Auschwitz-Birkenau, egy felszabadított tábor holttestekkel, krematórium (3 db)	—	Auschwitzban a magyar zsidók szelektálása
		Holland és lengyel zsidók deportálásuk előtt (2 db)	—	Deportálás
			—	Deportált polgárok háztartási eszközeinek elárverezése
		Sárga csillagot viselő férfi és kislánya	—	—
		Wannsee - helyszín, bezárt zsidók	—	—
		—	Heinrich Himmler, az SS birodalmi vezetője	—
		—	Egy koncentrációs tábor túlélői	—

		—	Reinhard Heydrich; Adolf Eichmann (+ ismertetés kik voltak)	—
		—	Zsidók kivégzése a keleti fronton (+ Himmler vélekedése erről)	—
	Rajz	—	—	—
	Térkép	Koncentrációs táborok	Koncentrációs táborok	Koncentrációs táborok
CD		—	—	—